

Fo ntos eseményre voltak nem-régiben hivatalosak az amerikai Polaroid vállalat részvényesei egy New York-i raktárépületbe. A rögtönzött emelvényen a cég elnöke, dr. Edwin Land bemutatta a Polaroid legújabb találmányát és termékét, a gyorsfilmfelvétőt. Az elnök filmfelvételt készített a dobogón megjelenő táncospárokról, s néhány másodperc múlva a kézi kamera „kidobta” az előhívott, vetíthető filmet. Ezzel a találmánnyal a Polaroid a film- és fotóiparban lépéselőnyre tett szert amerikai konkurenciával, a Kodakkal, valamint japán versenytársaival szemben. A nagy sikert aratott „filmshow” mindössze egy állomása volt annak a kibontakozó ádáz harcnak, amelynek résztvevői az úgynevezett szórakoztató szabadidő-ipar nagygúyú.

Az elmúlt években sorra jelentek meg a világgazdaságban a fotó- és filmipar, valamint a szórakoztató elektronikai ágazat szupermodern termékei. Az új cikkek megjelenésükkor még meglehetősen drágák. Bár a kereslet ugrásszerű növekedésével a sorozatgyártás következtében egy idő után meredeken esnek az árak, a nagy széria továbbra is jelentős hasznot biztosít a gyártó konszerneknek. Az egyes iparágak fejlődése lehetővé teszi, hogy néhány tőkés cég fel fokozott ütemben és hatalmas költségek igénybevételeivel kutasson, kísérletezzon az elsőség — s ezen keresztül a többletbevétel — érdekében. A Polaroid mintegy kilenc évvel ezelőtt fogott hozzá a Polavision elnevezésű gyorsfilmfelvétő kifejlesztéséhez. A kutatási és fejlesztési költségek elérték a 600 millió dollárt, s ez az összeg még egy olyan nagy és tökéletes gépnek, mint a Polaroid is, igencsak számottevő. Az új rendszer egyes elemeinek a kifejlesztésében, kísérleti munkáiban részt vett az osztrák Eumig cég is, amellyel az amerikai óriás vállalat 1975 óta kooperál.

A két perc 40 másodperces filmkazetta önműködően, szinte pillanatok alatt előhívja a színes filmet és máris lehet vetíteni. (Erdemes megjegyezni, hogy a gyorsfényképező gépeket is a Polaroid fejlesztette ki és hozta először forgalomba. Később a szabadalomhoz más gyárak is hozzájutottak.) Az elsőség kétségtelen a Polaroidé, de a Kodak is készen áll a piac meghódítására: hasonló típus gyártásának a küszöbén.

A Kodak második helyen áll a gyorsfotórangsorban, az amatőr fényképezők és filmesek körében népszerűbb (ezt az eladási statisztikák is bizonyítják) a Polaroidnál. Márpedig a „kidobós” fotók és filmek, illetve az ehhez szükséges berendezések fő vásárlói az amatőrök, a hobbysták.

Újrarendeződnek a frontok a szórakoztató elektronikában is az iparág tőkés „nagyhatalmi” között. A magnetofonok, lemezjátszók, televíziós készülékek korszaka után az új csatátér: a videolemezek és a videoszalagok. Tulajdonképpen nem is vadonatúj termékről van szó, hiszen már 1975-ben angol—nyugatnémet kooperációban megjelent a piacon az első Telefunken-Decca lejátszó-készülék, amely akkor mintegy 10 perces „képlemezeket” elevenített meg. (A videokazetta és -lemez különböző képes műsorok tárolására alkalmas. Az előbbi műsorát bárki összeállíthatja a televízió képernyőjéről a lakásában, míg a lemezek gyárilag felvett vagy átmásolt programokat tartalmaznak. Tulajdonképpen a kazettás magnoszalag és a hanglemez képes változatáról van szó, s ezek az előre felvett „konzervműsorok” otthon bármikor lejátszhatóak. A

KODAK-HIRDETÉS

Nyugat-Európa csendes szemlélő

videoszalag lehetővé teszi — akár csak a képmagnó — tetszés szerinti televíziós műsorok rögzítését és bármikor visszajátszását is.)

A Telefunken-Decca videolemez valóban csak a kezdetet jelentette, hiszen mindössze tízperces programot szolgáltatott. A legújabb konstrukciók videolemez esetében kétszer félórás, videoszalag esetében már kétszer egyórás lejátszásra nyújtanak lehetőséget. Természetesen az elektronikanak ezen a területén is nyomban megkezdődött a verseny a vásárlók megnyeréséért, valamint a minél nagyobb piaci részesedésért. A küzdelem résztvevői egyik oldalon az amerikai cégek, nemzetközi méretekben pedig újabb USA—japán párvíadal van kialakulóban. Nyugat-Európa egyelőre csendes szemlélője az eseményeknek, de szakértők véleménye szerint néhány esztendő múlva már háromoldalúvá szélesedhet ki a videopiacért folytatott verseny.

Az amerikai RCA és a holland Philips új készülékek kifejlesztésén dolgozik. A visszajátszó berendezésnél is fontosabb azonban a lemezek és kazetták műsoridejének megnyújtása. Ezért a vételkedés elsősorban ezen a területen folyik. A japán Sanyo, Sony és Toshiba cégek ugyancsak külön utakon járnak és árgus szemekkel figyelik egymást, valamint amerikai vetélytársaik minden mozdulatát.

A gyors piaci sikereket egyelőre a kezdeti magas árak korlátozzák. A házi képtároló berendezések ára 1000 dollár körül mozog, a videolemezjátszó pedig ma még 500 dollár. Egy-egy képlemez 10—

Világgazdaság

A videoverseny

Fordulat a tévépiacon?

A Polaroid—Kodak csata

16 dollár, a videokazetta pedig még ennél is többre kerül. A műszaki továbbfejlesztés mellett a gyártó cégek legfontosabb feladatuknak tekintik a berendezések, a lemezek és kazetták árának csökkentését, valamint a rendelkezésre álló, előre felvett programok választékának a bővítését. Előrebecslések szerint az évtized végéig a nagy sorozatok következtében sikerül majd alacsonyabb áron forgalomba hozni az elektronikus szórakoztatóipar új cikkei.

Az egyik amerikai gyártó már számításokat is végzett a várható forgalomról és árbevételről. (A nyilvánvalóan profitfelmérés céljából készült számítások nyereségre vonatkozó adatait nem hozták nyilvánosságra.) Az előzetes piacfelmérés tanúsága szerint a következő 10 évben az USA-ban mintegy 30—35 millió visszajátszó berendezést lehet eladni összesen 12 milliárd dollárért. A lemezek és szalagok árusítása 10 év alatt legkevesebb kilencmilliárd dollár bevételt jelent.

Az amerikai—japán „videoháború” kibontakozására egyelőre nincsenek komoly hatással a nyugat-európai szárnypróbálgatások. Ezek közül figyelemre méltó a Philips osztrák leányvállalatának kétórás műsort szolgáltató kazettás készüléke. Kontinensünk nyugati felén mintegy 70 000 házi képmagnó-berendezés van használatban, s a felmérések szerint a 80-as években a kereslet jelentős bővülésével lehet majd számolni. Ígéretes kísérletek folynak az NSZK, Franciaország, Anglia elektronikai óriás cégeinél is.

Az elmúlt évek tapasztalatainak fényében a nyugat-európai gyártók nem számítanak arra, hogy a hazai piacon egyeduralkodók lesznek. Úgy vélik, hogy — ahogy ez a gépkocsik, televíziók, kazettás magnetofonok, rádiók és sok más termék esetében történt — néhány éven belül megindul a japán „vi-

deoáradat” Európa irányába — jó minőségben, kedvező árakon. Valószínű, hogy nem is tudnak majd lényegesen gátat szabni a japán áruözönnek, hiszen az egész világkereskedelemben erősödnek a protekcionizmus elleni törekvések, s Japán egyre kevésbé hajlandó önkéntes kiviteli korlátozást vállalni. A nyugat-európai elektronikai ipar számára nem marad más lehetőség, mint felkészülni a japán exportáradatra és olyan „extrákat” felszerelni, amelyekkel az ázsiai ország termékei nem rendelkeznek majd.

A videoszalagok és -lemezek akkor indulnak el világ körüli útjukra, amikor jelentős változás következett be a televíziós készülékek nemzetközi piacán. A hetvenes években ugyanis világszerte ugrásszerűen megnövekedett az érdeklődés a színes készülékek iránt. Tavaly 25,4 millió színes készülék talált a világon gazdára, az idei eladások száma pedig várhatóan megközelíti a 27 milliót. Ezzel szemben a fekete-fehér készülékek kereslete csökken, amit jól mutatnak az eladás világstatisztikái is: 1975-ben 19,5, tavaly 19,2 millió hagyományos gépet adtak el, idén mintegy 18,5 milliót értékesítenek majd. Mindez valószínűleg a fekete-fehér vevőkészülékek árának fokozatos csökkenését eredményezi, ugyanakkor nem lehet számítani — még a növekvő kereslet mellett sem — a színes gépek árának lényeges mérséklésére. Könnyen megváltozhat azonban ez az árérték arány, ha a japán gyártók és exportőrök is úgy akarják. A japán színes televíziók ugyanis komoly veszélyt jelentenek az amerikai és a nyugat-európai piacon, s már több ország foglalkozik a japán piaci részesedés visszaszorításának megoldási lehetőségeivel.

GONDA GYÖRGY—
LŐRINCZE PÉTER

DIPLOMÁCIA

A diplomáciatörténet több négyhatalmi szerződést ismer. Ezek között az egyik legismertebb az Anglia, Ausztria, Oroszország és Poroszország által 1815-ben aláírt szerződés. Többnyire négyhatalmi vagy négyoldalú, esetleg négyes szerződésnek nevezik a hetvenes évek elején aláírt megállapodást Nyugat-Berlinnel kapcsolatban, amelyet a négy nagyhatalom kötött. De négyhatalmi szerződésnek nevezik az 1933-ban Anglia, Franciaország, Németország és Olaszország által Rómában aláírt megállapodást is. Megkötését Mussolini javasolta, hogy az aláíró négy nagyhatalom e megegyezéssel Európa kizárólagos vezető csoportjává válják, ami jelentős színvonal-emelkedést jelentett volna Olaszország számára. Célja volt e szerződésnek az is, hogy szovjetellenes egységfront jöjjön létre Európában.

A Rómában aláírt szerződés kimondta, hogy az aláíró felek a Népszövetség keretében szorosan együttműködnek, figyelembe vesznek olyan javaslatokat, amelyek alkalmasak lehetnek a

békeszerződések revíziójára, közös egyetértéssel járnak el minden lényeges gazdasági kérdésben stb. Még a leszerelés kérdésében is közös törekvéseket irányoztak elő, holott már akkor nyilvánvaló volt, hogy e négy kapitalista hatalom, főleg pedig Németország és Olaszország nem is gondol komolyan a leszerelésre.

E négyhatalmi szerződés — amelyet az angol Graham, a francia Jouvenel, a német Hassel és maga Mussolini írt alá — a közöttük felmerült későbbi ellentétek miatt nem is lépett hatályba, különösen arra való tekintettel, hogy Németország hamarosan kilépett a Népszövetségből.

Mi jellemezte a szóban forgó négyhatalmi szerződéseket? Sajnos többnyire nem a közös érdekek előtérbe helyezése, mégpedig lehetőleg oly módon, hogy abból a többi népek is használni származzék. Az igazi cél épp ellenkező volt: négyhatalmi előnyt szerezni a többi ország rovására. S ez nemritkán sikerült, hacsak a négy hatalom egymással sem volt képes szót érteni, mint például a római szerződés esetében.

Nagytakarítás

Belső változások, külső támogató

Mobutu erősíti pozícióit

Mobutu Sese Seko elnök politikai nagytakarításba kezdett Zaire-ban: egy állítólagos „inváziós fenyegetésre” hivatkozva igyekszik kisöpörni a feleslegessé, sőt terhezzé vált vezetőket. Mobutu tisztítóüze az egész államapparátust megpörkölte: gyenge miniszterek és korrump katonatisztek vesznek búcsút sok hasznos hajtó tisztségűktől.

Emlékezés előzményekre

A zaire-i „vezér” (guide) lépéskényszerbe került. A vezetés megújítására sarkallták nyugati szövetségesei. Márpedig a közelmúltban tett hálaadó körútján hallgatták ezeket a tanácsokra, hiszen Párizs és Brüsszel segédlete — és másfél ezer marokkói bevetése — a túlélést jelentette Mobutu számára, amikor március elején a shabai fölkelés válságára fordította a beteg Zaire állampótját.

Az angolai—zaire-i határövezetben március 8-án kirobbant harcok pillanatok alatt nemzetközivé váltak, hiszen a nyugati támogatást élvező rendszer milliókért fölfegyverzett hadserege az első támadás alatt összeomlott. A délzaire-i lakosság fölszabadítóként üdvözölte azt az erőt, amely a korrump kinshasai kormányzatát szembeni elégedetlenségének kifejezési formát adott.

Mobutu a külföldhöz fordult segítségért. Hívó szavára a volt anyaország, Belgium, sőt — még nagyobb vehemenciával — Franciaország is megmozdult. Az Egyesült Államok új kormányzata — még mindig a vietnami trauma nyomása alatt — nem vállalta a közvetlen kötelezettséget.

Így Párizs szervezte meg a „Transall-akciót”: légihídján marokkói elitegységeket röptetett a délzaire-i Shaba tartományba. Más formában az 1964-es események élédtek újjá: akkor amerikai szállítógépek belga ejtőernyős különítményeket szállítottak Kisanganiba (a korábbi Stanleyville-be), hogy elfojtsák az ottani fölkélest. Idén márciusban a cselekmény hasonlóan zajlott le, csupán a szereplők változtak.

A marokkói katonák bevetése — a nyugati érvelés szerint — a kubaiak angolai föllépésére adott válasz volt. II. Hasszán pedig választások előtt állt, s a marokkói uralkodó a meg nem alkuvó antikommunista mezében újabb voksokat remélt a zaire-i akciótól, nem is hiába.

Hasszán csapatainak kettős tapasztalata volt az ilyen hadviselésből. Marokkó déli részén, a nemrég (Mauritániával karöltve) bekebelezett Sanyol Szaharában

GISCARD ELNÖK ÉS FELESEGE FOGADJA MOBUTUT PÁRIZSBAN

A bevetés pénzügyi terheit a szaúdi monarchia vállalta magára

ma is hasonló gerillaellenes harcok folytatnak e terület függetlenségéért harcoló POLISARIO egységeivel szemben. (Az Afrikai Egységsszervezet gaboni csúcserkeztetésén úgy döntöttek, hogy ősszel ismét találkozhatnak s akkor a zambiai fővárosban egyetlen kérdés szerepel majd a napirenden — Spanyol Szahara.)

A marokkóiak bevetése mellett szólt az is, hogy a katonák jelentős része helyismerettel rendelkezett — a nyugati érdekeket képviselő ENSZ-haderőben annak idején már hadat viseltek az akkor még Kinshasa-Kongónak nevezett Zaire-ban. Nyelvi nehézségekkel sem kellett szembesünniük, hiszen mindkét országban — volt francia, illetve volt belga gyarmatról lévén szó — beszélnek a franciát.

Nincs vége!

II. Hasszán 48 óra alatt választott Mobutu kétségbeesett segélykiáltására, elitkommandói pedig lépésről lépésre megfordították a shabai események menetét. (A bevetés pénzügyi terheit egyébként a harmadik világban egyre intenzívebben föllépő nyugati szövetséges, Szaúd-Arábia vállalta magára.) A délzaire-i háború hatalmas befejezését már hetekkel korábban ünnepélyes napiparancsban jelentett be Mobutu elnök, bár köztudott, hogy Shabában még korántsem vettek búcsút a fegyverektől. A fölkelők föladták a nagyvárosokat, de a környező erdőkbe visszahúzódva gerillahadviselésre rendezkedtek be. (Feltehetően ez az alapja az „inváziós veszélyre” való hivatkozásnak.)

A háborúnak tehát nincs vége. A Mobutuval szembeni belső elégedetlenség sem csappant. A marokkói egységek jelentős részét

már hazarendelték, ám a shabai konfliktus csak fokozta a Mobutuval szembeni bizalmatlanságot.

Hárommilliárd dolláros adóssághegye amúgy is komor árnyékot vet a potenciálisan gazdag ország gazdaságára. A válságjelenségeket érzékenyen regisztrálják szövetségesei: a fogyasztói árak tavaly egyetlen esztendő alatt 140 százalékkal szöktek föl, a csillagászati összegű adósság mellett expanzív költségvetési politikát folytatnak, az egy főre jutó nemzeti jövedelem pedig egyre csökken.

Mobutu hatalomra jutása (1965) után még merész fejlesztésről, „zaire-i csodáról” ábrándozott. Or-

állami segély felét!) bocsátotta Mobutu rendelkezésére, sőt 20 milliós katonai segéllyel is megtöltötte ezt a keretet.

Ezt követte nemrégiben az Egyesült Államok újabb „jótékony” segítsége. Az erről szóló hírt Kinshasából kürtölte világgá a UPI: egészségügyi, oktatási és mezőgazdasági létesítmények finanszírozására 16,6 millió dollár „kölcönt” kapott Zaire.

Mobutu pedig sarkalatos reformokat ígért. Ha akadozva is, megkezdte az alkalmatlan vezetők leváltását. Február végén megvált leghűbb bizalmasától, az elnöki irodát 11 esztendőn át igazgató Bisengimana Rwenától, majd megforgatta a miniszteri körhintát. Most ismét átalakította a kabinetet. Új kormányából kifejtette hat tárca gazdáját, igaz, tizenhatan a helyükön maradtak. Mezőgazdaságfejlesztési minisztériumot alapított és kettéosztotta az oktatásügyet: külön gazdát kapnak a felsőfokú tanintézetek.

Seprő és választások

Az államfő megvált a kormányfői gondoktól. Vadonatúj miniszterelnöke régi híve. A 40 esztendő Kasenda Mpinga a politikai tudományok professzora volt ott, hon, majd a franciaországi Bordeaux-ban. A közelmúltig az egyetlen engedélyezett zaire-i pártnak, vagyis Mobutu úgynevezett Forradalmi Népi Mozgalmának (MPR) vezetőségi tagja és káderképző iskolájának igazgatója volt.

Megrendült a „vezér” saját hadseregébe vetett bizalma. Már a shabai kudarcot követően leváltotta vezérkari főnökét és a tartomány parancsnokát. Július elején nyugállományba helyezett 28 tábornokot és más magas rangú katonatisztet. Két ezredest lefokoztak és „a hadbírósgazd rendeltetésére bocsátották” őket. Mobutu biztos kézben akarja látni a legszervezettebbnek tűnő zaire-i erőt, így a hadügyi tárcát magának tartotta fent. Ő lett a vezérkari főnök és egyben az állambiztonság irányítója is.

A zaire-i változások végső értelmé a változatlan. Vagyis az, hogy Mobutu visszanyerje megrendült nyugati hitelét — és hatalmon maradjon.

A hatalmas közép-afrikai állam életfogytiglani feje — a belé tett bizalom megerősítésére — máris bejelentette, hogy rövidesen elnökválasztást tartanak. Egy interjúban elmondta, hogy akár a „bukott diákok” is (így nevezte a legfőbb emigráns ellenzéki vezetőket: Gizengát és Kamitatu) indulhatnak az elnökválasztásokon, bár sietett hozzátenni: a választást „saját személye melletti népszavazásnak” tekinti. Ezért novemberre összehívhatja pártja második kongresszusát, hogy a párt jelöltjeként szállhasson szembe az elnyomott ellenzék esetleges képviselőivel.

A választások kimenetele nem sok kétséget hagy, de a számszerű végeredményről kár volna messze-menő következtetéseket levonni a rendszer stabilitására vagy az elnök népszerűségére. „Mobutu sohasem kísérte meg, hogy népszerű elnökké váljon — írta a zaire-i elnökről a Frankfurter Allgemeine Zeitung. — Mindig a szuonyok hatalmára támaszkodott. Amikor azonban csapatainak föl kellett volna venniük a Shabában odavetett kesztyűt, megfutamodtak. Bebizonyosodott tehát, hogy az a talapzat, amelyen a Mobutu-szobor nyugszik, fölöttébb törékeny.”

BENDA LÁSZLÓ

Mekka megfordul

Konjunktúra, vendégmunkások

Alapelv-ütköztetés

Amikor a hatvanas évek elején megindult a vendégmunkások áradata a Közös Piac tagországi felé, még a legborúlátóbbak sem gondolták, hogy egy évtized múltán a nyugat-európai gazdasági integráció egyik legtöbb feszültséget okozó kérdése éppen az idegen munkaerő lesz. Rövid idő alatt mintegy hétmillióan érkeztek a tőkés Európa déli részéről, valamint Észak-Afrika szegény, nagy munkaerő-felesleggel rendelkező területeiről. A londoni Economist szavaiival élve a Közös Piac akkor még a vendégmunkások Mekkája volt, hiszen a tagországok külföldi munkást szinte korlátlan számban tudtak alkalmazni. Akkor még ugyanis a mai méretű munkanélküliség szinte ismeretlen volt, sőt egyes ágazatokban komoly fennakadásokat okozott a munkások hiánya. Persze azóta történt egy és más a tőkés világ gazdaságában, s manapság a vendégmunkás jóformán „nemkívánatos személynek” számít a Közös Piacon.

Áramlásból állapot

Az Európai Gazdasági Közösség alapítóokmányára, a Római Szerződés lehetővé teszi a munkaerő szabad mozgását — azaz a szabad munkavállalást — a tagországok között. Ezzel a lehetőséggel elsősorban az olasz Dél, valamint Írország állástalan vagy jobb körülmények között élni kívánó munkásai éltek. (Az 1973 óta közös piaci tag Írországból mintegy 450 ezren vállaltak munkát Nagy-Britanniában.) Az elmúlt évtized gazdasági konjunktúráját hozó éveiben azonban tömegesen érkeztek munkások az integráción kívüli országokból is.

Az otthon igen nehéz körülmények között élő török, görög, spanyol, portugál, algériai, marokkói és tunéziai munkások, földművelők csapatostul indultak szerencsét próbálni Nyugat-Európába. Hazájukban még ösztönözték is őket a külföldi munkavállalásra, hiszen így valamelyest csökkent az otthoni munkanélküliség, s kerestük egy jelentős részének hazautalása pedig enyhítette a fizetési mérleg deficitjét. (Törökországban például a vendégmunkások hazautalásainak összege — évi 1 milliárd dollár — az éves export felével egyenlő!) A hazainál jóval olcsóbb munkaerő pedig ingencsak „jól jött” a közös piaci tagállamoknak, hiszen ezzel is csak tovább élénkült a fellendülés. Ráadásul a javarészt szakképzetlen vendégmunkásokat olyan területekre irányították dolgozni, amelyeken a hazai dolgozók nemigen vállaltak már munkát.

Az úgynevezett „piszkos munkák” — szemétszállítás, takarítás,

GÖRÖGOK HAMBURGBAN

Az NSZK-ban minden ötödik gyermek szülei vendégmunkások

mosogatás, zöldségárusítás stb. — jutottak elsősorban az érkezőknek, de ők kezdetben ezzel elégedettek voltak.

A külföldről érkezőket sohasem fogadta be ideiglenes új „hazájuk”. Mindig megtűrt, lenézett idegenek voltak és maradtak. Szociális körülményeik sokszor alig voltak jobbak az otthoninál, főleg barakkokban laktak — egyszóval a munkájukon kívül nem fordítottak rájuk lényegesebben figyelmet. A „vendégmunkásgettóban” egyre növekedett az elégedetlenség. Némileg javított a helyzeten, hogy — amikor azt a mindenkori munkaerő-helyzet megkívánta — az eddig szakma nélküli, segédmunkát végzők egy részének lehetőséget biztosítottak szakképzés megkezdésére.

Időközben a vendégmunkások java része — belekóstolva a magasabb életszínvonalba — magával hozta otthonról családját is, s ez csak tovább növelte a szociális gondokat. Az olajválság után beköszöntő gazdasági visszaesés időpontjában már hat és fél millió vendégmunkás és ugyanennyi családtag élt a Közös Piac országában. (Érdemes megjegyezni: ez a létszám mintegy 5 százaléka a „Kilencek” lakosságának!) Az infláció, a munkanélküliség természetesen a vendégmunkáscsaládokat sem kímélte. Sok esetben elsőnek a külföldieket bocsátották el, az áremelkedések üteme pedig jóval meghaladta a keresetek növekedését. Mindezek ellenére csak félmilliónyian tértek haza véglegesen, hiszen otthon jóval nehezebb sors várta őket.

A várólista kockázatai

A vendégmunkássereg jövőjének alakulása már négy év óta, de ezen a nyáron különösen a legégetőbb gondok közé tartozott. Görögország, Portugália és Spanyolország — kontinensünk legna-

gyobb „munkaerő-exportőrei” — szinte egy időben nyújtották be csatlakozási kérelmüket a Közös Piachoz, Törökország pedig ugyancsak a tagjelöltek „várólistájának” közelébe került. A dél-európai országok csatlakozási szándéka nem kis riadalmat keltett a közös piaci munkaerőhelyzet szakértői, s rajtuk keresztül a tagországok között.

Érdemes áttekinteni az idegen munkaerő szerepét a Közös Piac egyes tagállamaiban. A legtöbb vendégmunkás (2, illetve 1,9 millió) az NSZK-ban és Franciaországban él. Mindkét országban ez a szám a hazai munkaképes lakosság 10 százalékát jelenti. Nagy-

szerint a tények mást mutatnak. A tagsággal kétségtelenül járnak majd — vélik Brüsszelben — „dinamikus hatások”: a munkaerő-export azonban továbbra is fennmarad a tagjelölt országokban.

Portugáliában a munkaképes lakosság 25 százaléka állástalan. Angolából és Mozambikból mintegy egymillióan tértek haza, döntő többségük ma is munkanélküligégyen él. Az ibériai országnak tehát minden „adottsága” a további munkaerőexport mellett szól. Az elmúlt években is a munkások külföldre küldése volt a portugáliai munkanélküliség egyik „gyógymódja”, 1964 és 1974 között másfél millióan kerestek külföldön megélhetést. Spanyolországban a munkanélküliség „csak” 6–7 százalékos, de a mezőgazdaság szerepének csökkenése igen sok spanyol földművesnek adja kezébe a vándorbotot. Hasonló a helyzet Görögországban is. (Az ugyancsak közös piaci tagságra pályázó Törökországban a munkások külföldi foglalkoztatása szinte már szerves része a gazdaságpolitikának. Becslések szerint jelenleg is egy-két millióan vállalnának azonnal munkát Nyugat-Európában.)

A „Kilencek” tehát attól tartanak, hogy a Közös Piac kibővülése esetén — hacsak nem módosítják addig a Római Szerződés már említett előírását — nem tudnak majd gátat szabni az új tagországokból érkező vendégmunkás-áradatnak.

Egy felmérés szerint (ha a vendégmunkások száma a jelenlegi szinten marad is) 1985-ben a mostani 12,5 millióval szemben már 18 millió lesz a határon túlról beözönlött „vendégek” száma a további családtagok érkezése, valamint a népszaporulat következtében.

(Ez utóbbival kapcsolatban nemrégiben érdekes adatokat hoztak nyilvánosságra az NSZK-ban. A vendégmunkások zöme fiatal, a születési arány közöttük jóval magasabb, mint a nyugatnémet átlag. Ennek következtében az NSZK-ban született minden ötödik gyermek szülei vendégmunkások.)

Feszültségek forrása

A „Kilencek” így valószínűleg mindent elkövetnek a létszámstop bevezetése érdekében és feltehető, hogy hajlandók lesznek akár a Római Szerződés módosítására is. A munkaerő szabad áramlásának korlátozása viszont beláthatatlan következményekkel járna a jövőben tagállamokra nézve és élesen ellentmondana az integráció alapelveinek is.

Idén várhatóan valamennyit csökken az állástalanok száma a Közös Piac tagállamaiban. Hosszabb távon azonban továbbra is kedvezőtlenek a kilátások. Jelenleg mintegy 5,7 millióan keresnek állást a Közös Piacon, a teljes munkaképes lakosság 5,4 százaléka. (Még a konjunktúra élvonalának számító NSZK-ban is 4,3 százalékos a munkanélküliség.) Ebben a tartósnak látszó helyzetben egyik kormány sem meri megkockáztatni a vendégmunkások számának emelését, illetve a kapuk nyitva hagyását a külföldi álláskeresők előtt. Különösen akkor nem, amikor egyre nyíltabban hangoztatják az elkeseredett munkanélküliek, hogy a „vendégmunkások ellopták a munkahelyeket”. Ez persze túlzás, hiszen a külföldiek többségükben a hazaiak által „lenézett” munkahelyeket töltötték be korábban. De ha túlzás is — a szociális feszültség egyik forrása.

GONDA GYÖRGY—
LŐRINCZE PÉTER

Lehet, hogy mire ezek a sorok megjelennek, véget ért a Schleyer-dráma. Lehet, hogy sikerült kiszabadítani a nyugatnémet gyáriparosok szövetségének elnökét, vagy megállapodásra jutni elrablóival. Lehet, hogy a cserében követelt 11 terroristát nem engedik szabadon és Schleyer életével fizet érte.

Annyi bizonyos: az NSZK és büszkén hirdetett „polgári demokráciája” többé nem lesz ugyanaz, ami volt. Néhány mindenre elszánt terrorista hadat üzent az államnak. Számukat senki sem tudja pontosan. A rendőrség mintegy ezerkétszáz olyan személyről beszél, akiből „bármikor fegyveres akcióra kész terrorista válhat”. Hivatalosan 136-an vannak, százan rács mögött, a többi körzés alatt.

Tudatosság, hidegvér

Andreas Baader, Ulrike Meinhof, Gudrun Ensslin és Jan-Carl Raspe társaikkal a hatvanas évek végén kiadták a jelszót: hatan hatvanmillió ellen. Bankrablásokkal kezdődött, bombamerényletekkel folytatódott. Az első fegyveres kiszabadítási akció: 1970. május 14-én Meinhof és két társnője egy bírósági épületből „kihozta” a vizsgálati fogságban levő Baadert. 1971-ben öt tűzpárbaj a rendőrökkel az ország különböző pontjain. Október 21-én az első halott, egy rendőr. 1972. május 15-én az első merénylet „egyetlen személy ellen”: Buddenberg szövetségi bíró ép börtönből megszökött, felesége súlyosan megsebesült. 1973. november 10.: az első politikai gyilkosság: Günter von Drenkmann nyugat-berlini bírót lakásán érik a halálos találatok. 1975. február 27.: az első sikeres emberrablás: Peter Lorenz nyugat-berlini CDU-képviselőért a hatóságok kénytelenek őt bebörtönözött terroristát szabadon engedni. Április 24.: az NSZK stockholmi nagykövetségének elfoglalása — a kormány ezúttal hajthatatlan marad, a svéd rendőrség rohamoz, két halott. 1977. április 7.: Karlsruhe-ban a nyílt utcán meggyilkolják Siegfried Buback főállamügyészt és kísérőit. Július 30.: sikertelen emberrablási kísérlet közben megölik Jürgen Pontót, a Dresdner Bank egyik igazgatóját. Szeptember 5.: Köln egy elővárosában elrabolják Schleyert, agyonlövik négy kísérőjét.

A Buback-, a Ponto- és végül a Schleyer-ügy nagyfokú tudatosságot és hidegvérűséget árul el. A merénylők heteken át figyelik kiszemelt áldozataik szokásait, útvonalait, járműveit. Az akció végrehajtása és a gyors menekülés szinte semmi esélyt sem hagy a rendőrségnek „Véletlen” felügyelő az első két esetben még segít a hatóságoknak: a Buback-gyilkossággal gyanúsított Sonnenberget és kísérőnőjét egy idős asszony felismeri a kávézóban. Ponto pedig ellenáll az elrablási kísérletnél. Schleyer esetében azonban már minden összhangban van — az állam szinte tehetetlen.

A terroristák ideológiája és „személyi térképe” már korántsem ilyen egységes. Az „első nemzedék” a most harmincas éveinek közepén járó Baader—Meinhof csoport minden elemében tagadja az államot és „ideológiailag-fizikailag” akarja megsemmisíteni. Az 1967-es diákmozgalom kudarca után nem elég számukra a — Rudi Dutschke diákvezér által prédikált — „lassú menetelés, az állam elfoglalása az intézményein keresztül”. Az állampolgároknak be kell bizonyítani, hogy az ál-

lam parlamenti demokratizmusa vékony álarc, amely az első kihívásra lehull, előbújik a totális rendőrállam, a hivatalos terror, amelyre megint csak terror lehet a válasz. A bizonyításhoz az „erőszak „csupán” eszköz. Az ördögi spirált pedig egyre gyorsabban kell pörgetni. Ha a fogaskerekek közé homokszemcsék szorulnak — ha a terroristák egyike-másika a rendőrség kezére kerül —, ugyanazt a „gépolajat” kell használni: a terrort, a merényletet, a gyors-tűzelő fegyvereket. A „vörös hadsereg frakció” (német rövidítése: R. A. F.) kézikönyvtára rendkívül tarka: a maóista „vörös bibliák”

NSZK

A Schleyer-dráma után

Bankrablással kezdődött

A jobboldal „receptjei”

AZ EMBERRABLÁS SZÍNHELYE AZ ÁLDOZATOK HOLTTESTÉVEL
Schleyer három biztonsági embere gondosan a szolgálati Mercedes...

KURT REBMANN FŐÁLLAMÜGYÉSZ A SZÍNHELY VÁZLATA ELŐTT
... csomagtartójában hagyta géppisztolyát — központi utasításra

mellett anarchista kiadványok, a dél-amerikai városi gerillák kiképzési füzetek sorakoznak, és per sze — a nyugatnémet büntető törvénykönyv. „Ismerni kell az ellenség bibliáját” — mondja erről a R. A. F. egyik börtönben levő tagja.

A kézikönyvtár kötete

Amilyen vegyes a „szakirodalom”, annyira hiányzik az egység a különböző irányzatok között is. Lorenz elrabló magukat a „Június 2. mozgalom” tagjainak nevezték. A nyugat-berlini szenátorért „saját embereiket” követelték, egyet sem a R. A. F. tagjai közül. És megfordítva: a Schleyer-elrablók listáján egy sem szerepelt a „Június 2.” terroristái közül.

Ez a rejtett konkurrencia: semmivel sem könnyíti meg a nyugatnémet hatóságok helyzetét. A rendőrségre és a biztonsági szervekre évről évre nagyobb, már-már csillagászati összegeket költenek. Nemrég már addig jutottak el, hogy az egyik legnevesebb diavatház tervezőjével készítették el a rendőrök új nyári egyenru-

háját. (Nem vált be: nincs hová tenni a pisztolyt és a gumibotot, a vajszerű nadrág két nap után a tisztítóba kerül.) A szövetségi államrendszer következtében maig sincs egységes komputerrendszere a bűnügyi rendőrségnek. (Ha például Alsó-Szászországban körözik a kölni tetteseket, előbb fáradságos munkával át kell kódolni az adatokat.) A rendkívüli esetektől eltérően a főváros nem léphet közvetlenül kapcsolatba a helyi rendőrörsökkel, ehhez minden egyes esetben a tartományi belügyminisztérium közvetítése szükséges.

Amióta nyilvánvalóvá lett, hogy a terroristák a gazdasági, pénzügyi, politikai élet és az igazságügy vezetői közül szemelik ki áldozataikat, megszigorították személyi védelmüket — felemás módon. Az „élő célpontok” védelmére kirendelt nagyon fiatal rendőrök alig vannak túl az alapképzésen. Schleyer három biztonsági embere gondosan a szolgálati Mercedes csomagtartójában hagyta géppisztolyát — szigorú központi utasításra. Az egyik „nagyfőnök” testőrei ugyanis nemrég unalmukban játszózni kezdtek automata karabélyukkal és szitává lötték saját gépkocsijuk tetejét.

A rendőrség tehetetlenségét a nyugatnémet sajtó azzal magyarázza, hogy a terroristák olyan közegben mozognak, amelyben bármikor feltűnés nélkül „lemerülhetnek”. A hamburgi és bonni lapok úgy mondják: „a rokonszenvezők félaktív közegében”.

A készülődő ellenzék

A jobboldali pártok az eseményeket kihasználva mindenben és mindenkiben cinkost látnak, aki tőlük balra áll. Cinkosnak számít Heinrich Böll Nobel-díjas író, aki „korábban annyiszor igaztalanul bírálta a társadalmunkat, most bezzeg nem siet a gyilkosok elítélésével”. Cinkosok a baloldali egyetemi tanárok, akik „ilyen szörnyűségekre nevelik ifjúságunkat”. De cinkos a kormány és főként a szociáldemokrata párt és cinkos elnökük, Willy Brandt is, mert „mindaddig nem volt hajlandó éles határvonalat húzni a jog és a jogtalanság között”. (Brandt már a merénylet éjszakáján megszólalt és határvonalat húzott: arra figyelmeztetett, hogy a terrorizmus nem szülhet állami terrort, a szélsőbaloldali akciók nem szabadíthatják el rejtekhelyükről a szélsőjobboldali, újfasiszta elemeket.)

A Schmidt-kormány aligha kerülhetett volna nehezebb helyzetbe. A lakosság 71 százaléka egy felmérés szerint azt várja, hogy Bonn nemet mondjon a terroristák követeléseire, különben sosem lesz vége a merényleteknek. A nagyhatalmú gazdasági vezető, a „főnökök főnöke” (hiszen Schleyer a nagytőke legfontosabb szervezetének elnöke!) ebben az esetben biztosra vehető halála viszont a nagytőkét fordítaná a koalíció ellen, amely amúgy is „a szabad piacgazdálkodás ellensége”.

Az ellenzék keresztény pártok már érzik a vihart és már az első alkalommal kihúzták magukat a felelősség alól. „A kormány egyedül viseli olyan politika következményeit, amelyet ellenünk valósít meg” — mondják. A CDU—CSU-nak — így hangzik az ellenzék álláspontja — lenne megoldása a „terrorizmus rákfenéjének kiegészítésére”: a halálbüntetés visszaállítása, bármilyen telefonbeszélgetés lehallgatása, az alkotmányos jogok ideiglenes felfüggesztése, rögtönítélő bíróságok felállítása. Ahogy egy CSU-képviselő javasolta: minden tüzért egy tüszt cserébe — ki kell végezni. És éppen ez az, amit a terroristák el akarnak érni; ez a teljes zűrzavar és csőd lenne.

SÁNDOR ISTVÁN

Újra szén

Bányászgondok

Ki fizet majd?

ROBERT SCHUMAN

1950. májusi beszédében

pai Szén- és Acélközösségnek külön közgyűlése (parlamentje) volt, mely azonban csupán a Főhatóság beszámolója felett dönthetett, és elvileg kétharmados többséggel vissza is utasíthatta azt. (Jogköre tehát aligha különbözött lényegesen az „Európa-parlamentétől”.)

A Közös Piac létrejöttével egyre inkább világossá vált, hogy két párhuzamos intézményre nincs szükség, megkezdődött tehát a Montánunió beolvasztása a szélesebb hatáskörű nyugat-európai tőkés integrációba. A folyamat 1967-ben be is fejeződött; a Főhatóság formálisan is egyesült a brüsszeli bizottsággal, és a miniszteri tanács is az EGK hasonló szervének részévé vált. Bár önállósága formálisan a minimumra csökkent, az Európai Szén- és Acélközösség tényleges tevékenysége az EGK létrejöttével indult fejlődésnek. Korábban ugyanis hiába volt papíron hatásköre — például irányelvek kiadására a termelés és felhasználás területén, hitelek felvételére és hitelek nyújtására, a műszaki fejlesztés összehangolására — a döntéseket valójában az egyes kormányok hozták meg. (1958-ban így hiába próbált az Unió megoldást találni az általános nyugat-európai széntermelésre, a Főhatóság tehetetlen volt. Miközben ugyanis az NSZK-ban, Franciaországban és Belgiumban hegyekbe gyűlt az eladatlan szén, Olaszország hajórakományára vásárolta az olcsóbb amerikai szenet.)

A szénbányászat dolgában egyébként a Montánunió véleménye hosszú évtizedekig az volt, hogy az ágazatot vissza kell fejleszteni, az energiamérlegben a szén arányát a gazdaságosan kitermelhető bányák határozzák meg. 1975-re azonban kiderült, hogy az olajár 400%-os emelkedése ismét versenyképessé teszi a szenet. Ennek megfelelően a bizottság (az „egyesített” brüsszeli bizottság) új irányelvben azt hangsúlyozta, hogy az EGK-nak többek között szénkészleteti segítségével minimálisra kell csökkentenie az importált energiahordozóktól való függőségét.

Ez az 1975-ben született dokumentum, mely az 1975—85 közötti időszakot foglalja magába, elsősorban azt ajánlja, hogy az EGK termelő kapacitást nem szabad évi 250 millió szénegyenérték-tonna alá engedni. (A szénegyenérték-tonna a különböző fűtőértékű szénnek egyenes statisztikai számbavételét teszi lehetővé. A Közös Piac esetében egy tonna ténylegesen bányászott szén mintegy 0,05 tonna szénegyenérték-tonna. A bizottság tervezte a jelenlegihez képest a széntermelés nagyarányú fejlesztését tetelezi fel, hiszen a kívánatos mintegy 263 millió tonnás kapacitással szemben a kilencek termelése 1976-ban még 250 millió tonna sem

volt; azaz a széntermelés csökkentését éppen csak megtiltották. 1963-ban a Közös Piac jelenlegi tagországaiban évente 420,5 millió tonna, ám 1975-ben csupán 245 millió tonna szenet bányásztak. Egyébként még a jelenlegi szint fenntartása is komoly beruházásokat igényelne, a szervezet számításai szerint 11 év alatt mintegy 4 milliárd „elszámolási egység” értékben.) Az „elszámolási egység” az EGK hivatalos dokumentumaiban és statisztikai kiadványaiban szereplő fogalom. Értéke a tagállamok valutaárfolyamainak ingadozása szerint változik. Jelenleg egy egység: 0,65 angol font. A számítások szerint a szénbányászat elé kitzított célok elérése érdekében a közeljövőben évi 500 millió elszámolási egység beruházás szükséges. Összehasonlításképpen: az 1972-es beruházások értéke az ágazatokban a 270 milliót sem érte el.

A beruházások fontosságát a Montánunió szakemberei azért hangsúlyozzák, mert tanulmányaik szerint a kereslet a következő évtizedekben állandóan növekszik. Sőt, a szénpiac lassú megélénkülése várható, elsősorban az erőművek igényének emelkedése miatt. A probléma azonban az, hogy az EGK szénfogyasztásán belül állandóan nő az import részaránya. Különösen nehéz helyzetben van a kiszoruló szén termelése — ezt már régóta csupán a közvetlen támogatás védi meg az olcsó amerikai szén versenyétől. Az Európai Szén- és Acélközösség e kérdésben nehéz döntést elé került. Ha ugyanis a támogatás nagy, a szénbányászat elkenyelmeseedik, nem kell csökkentenie a termelési költségeket. Éppen ezért kezdetben a Montánunió úgy döntött, hogy a támogatás mértéke csökkenő lesz, és az ágazatnak hamarosan alkalmazkodnia kell a világgpiaci árakhoz. A gya-

korlatban azonban ez nem sikerült, a követelményeket a nyugat-európai szénbányászat nem tudta teljesíteni. Ahogy a kevésbé hatékonyan termelő bányákat bezárták, a termelési kapacitás meredeken esett. Mindez nemcsak gazdasági problémához vezetett — minden szakértő elismerte ugyanis, hogy a kiszoruló szénre szükség lesz —, hanem az EGK egyes területein a munkanélküliség vált bányászok politikai nehézségeket is okoztak.

Jelenleg a bizottság a támogatás mértékének megállapítására irányárakat számít ki, a világgpiaci árakat és a fuvar költségeket figyelembe véve. Mivel a szénnek nincs „hivatalos” világgpiaci ára — a szén vétele-eladása általában hosszú lejáratú magánjogi szerződések keretében történik —, a bizottság megbízható tőzsdei jegyzékek helyett a felhasználóktól, elsősorban az acélipartól és a közösség importőreitől szerez be adatokat. Az ezek alapján kalkulált irányárakat vetik egybe a Közös Piac szénbányászati árak eladási áraival. A szénfelhasználás persze ciklikus, a kereslet visszaesésétől vagy növekedésétől függ. Az ártámogatás mellett a Montánunió készletezési politikáját is ki kívánja alakítani, azonban egyelőre részletes tervezet — talán éppen a készletek finanszírozásához szükséges összeg nagysága a riasztó — még nem tett közzé. Úgy tervezik: azoknak az újonnan létesülő erőműveknek, melyek szénfelhasználóknak fel, az EGK közvetlen pénzügyi támogatást ad. Manapság szén használó erőművek üzemeltetési költsége Nyugat-Európában 30%-kal magasabb, mint az olaj használóké. A bizottság javaslata szerint ezt a különbséget kellene központi forrásból megtéríteni. A döntés elhúzódnását valószínűleg itt is befolyásolja, hogy a támogatási rendszer bevezetéséhez újabb fél-milliárd elszámolási egységet kellene előteremteni.

GONDA GYÖRGY—
LÖRINCZE PÉTER

Csaknem negyedszázada már, hogy megkezdte tényleges működését az Európai Szén- és Acélközösség (közismert nevén Montánunió), a nyugat-európai gazdasági integráció felé vezető út lényeges állomása. Létrehozása idején a szervezetet merész kezdeményezésként értékelték, és bár meghirdetett céljait sokban valóra váltani nem tudta, jelentősége a tőkés országok közötti együttműködésben vitathatatlan. Először fordult elő, hogy szuverén tőkés államok hajlandónak mutatkoztak arra, hogy kulcsfontosságú iparágak feletti ellenőrzésüket legalábbis elméletben — egy nemzetek feletti testületre ruházzák. Ugyancsak imponáló az a célkitűzés, hogy a tagállamok a szén- és acélkereskedelemben szabad kereskedelmi övezetet hozzanak létre, amelyen belül az egyes országok termékei korlátozásoktól mentesen versenghetnek egymással. A tagországok kötelezték magukat arra is: egymással szemben — tehát egy más tagország vállalatát esetében — semmiféle megkülönböztetést nem alkalmaznak. Az egyenlő feltételek biztosítására vállalták: nem avatkoznak be a piac normális fejlődésébe, nem nyújtanak például a költségvetésből támogatást saját szén- és kohászati iparuknak.

Az alapelveket Robert Schuman akkori francia külügyminiszter fogalmazta meg 1950 májusi beszédében. Ha nem is mondta ki, világos volt: a Montánunió megteremtése mellett a gazdasági érveken túlmenően politikai megfontolások is szóltak. A második világháborúból győztesen, de nagy vérvesztéssel kikerült Franciaország ilyen módon gondolta az NSZK-t semlegesíteni, a két ország szén- és acélipara összekapcsolása révén kívánta a jövőbeni fegyveres konfliktus lehetőségét mérsékelni. Az Európai Szén- és Acélközösség létrehozása az USA számára is kedvező volt, hiszen a szocialista országok elleni nyugat-európai hadiipari bázis magvát jelentette.

Az NSZK a Montánunióban az „emancipáció” újabb lehetőségét látta, hiszen a potsdami szerződés mennyiségi határt állapított meg az NSZK területének acéltermelésére, ám az új szervezet eltekintett ettől. Potsdamban megtiltották azt is, hogy a legyőzött Németország bizonyos acéltermékeket gyártson. A Montánunió alapítói ezt a korlátozást is önhatalmúlag feloldották. (Így indulhatott be például az NSZK-ban a golyóscsapágygyártás.)

Az Európai Szén- és Acélközösség alapító okmányát 1951 áprilisában a későbbi Közös Piac létrehozói, Franciaország, az NSZK, Olaszország és a Benelux-államok kormányai írták alá. Két év kellett, hogy a szervezet a gyakorlatban is megkezdhesse működését. Legfontosabb szerve az egyezmény szerint a Főhatóság, mely döntéseit többségi szavazással hozta, kötelező érvénnyel minden tagállam számára. (Felhatalmazása volt például arra, hogy minimális és maximális export- és belföldi értékesítési árakat állapítson meg a két iparág számára, és irányelvei betartását ellenőrizze.) A Főhatóság munkáját a konzultációs bizottság segítette. Ez a gyártók, felhasználók és kereskedelem képviselőiből áll. A miniszteri tanács viszont a tagországok kormányainak tevékenységével hangolta össze a Főhatóság munkáját. A testületekben a többségi szavazás elve uralkodott azzal a megkötéssel, hogy az elfogadott határozatot olyan tagállamnak is támogatnia kell, mely egymagában az Unió termelésének egyhatodát adja a szóban forgó termékből. Ez a rendelkezés gyakorlatilag az NSZK és Franciaország kormányainak biztosított vétőjogot. Az Euró-

A tengerjog egyes kérdései nemcsak napjainkban okoznak gondot az államközi kapcsolatokban. Volt ilyen probléma már a múlt század nyolcvanas éveiben is. Akkoriban Anglia és az Egyesült Államok között támadt vita a Bering-tengeren folytatott fókavadászat dolgában: amerikai részről kizárólagos halászati és fókavadászati jogot akartak maguknak biztosítani. Arra hivatkoztak, hogy Oroszország is élvezte ezt a jogot addig, amíg 1867-ben eladta Alaszkát az Egyesült Államoknak. Erre hivatkozva az amerikaiak egyszerűen elfogták a Bering-tengeren az idegen halászó, vagy fókavadász hajókat; ez főleg a briteket érintette. Végül is Washington és London abban egyeztett meg, hogy a vitás ügyet döntőbírárság elé terjeszti. Ez 1893-ban hozta meg döntését. A döntőbírárság kimondta: Oroszország Alaszka

eladása előtt semmiféle kizárólagos joggal nem rendelkezett a Bering-tengerre nézve, ilyen jogot Anglia nem is ismert el. Így tehát az Egyesült Államok, Oroszország jogutódja sem igényelhet a maga számára ilyesmit. A döntőbírárság azt is megállapította, hogy az Egyesült Államokat „nem illeti meg védelmi vagy tulajdonjog a Bering-tengeren a két fél gyakorlatában érvényesülő három mérföldes parti övezeten kívül tartózkodó fókák tekintetében”. A döntés a tengerek szabadságának elvét is érvényre juttatta. A két állam együttes felkérése a döntőbírárság különböző szabályokat állapított meg a fokaállomány védelme érdekében, kíméleti övezeteket jelölt ki, a vadászati időnyt három hónapra korlátozta, és bizonyos vadászati eszközök használatát eltiltotta.

DIPLOMÁCIA

A szikla

Madridi kijelentések

Owen angol külügyminiszter legutóbbi madridi tartózkodása alkalmával kijelentette: Anglia bizonyos körülmények között hajlandó Gibraltárt visszaadni Spanyolországnak. Hozzátette azonban: ez elsősorban attól függ, hogy a gibraltári lakosság óhajtja-e az egyesülést Spanyolországgal. Ha az angolok távoznak — és ez az adott körülmények között persze egy távolabbi időpontban valószínűnek látszik —, akkor ezzel nemcsak az angol, hanem a világpolitikának is egy különleges fejezete zárul le.

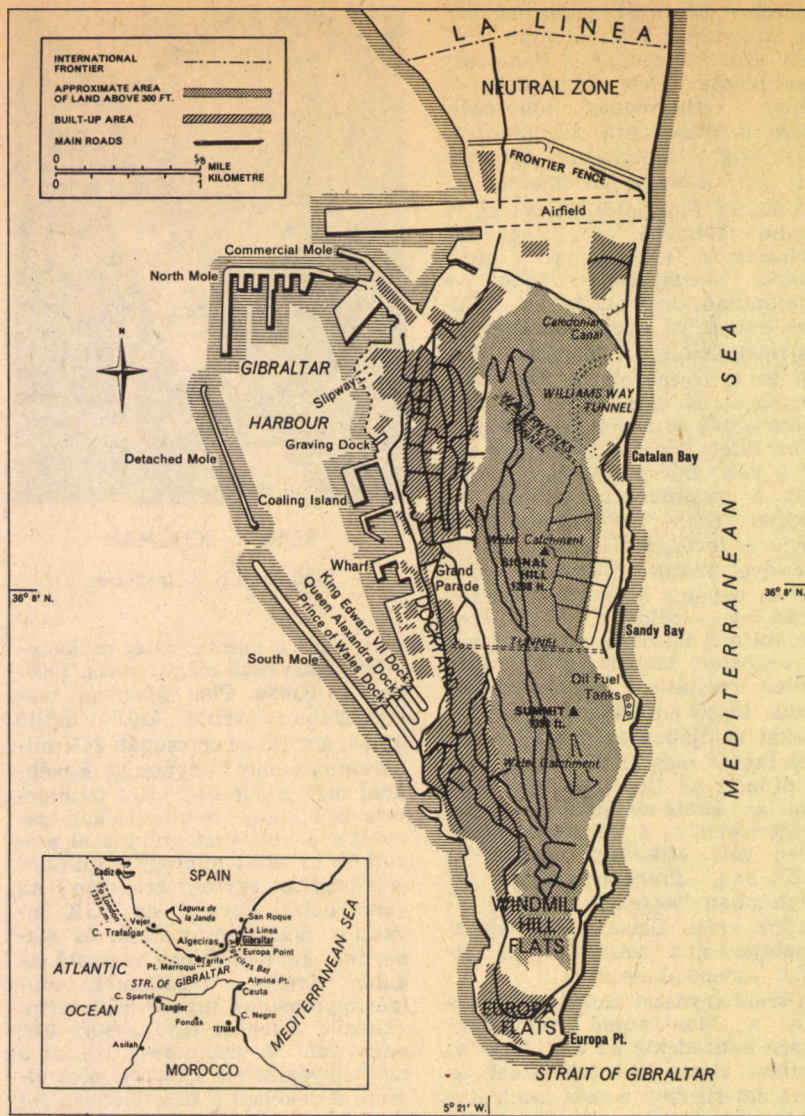
711 óta

Európának ez az afrikai kontinenshez legközelebb eső déli csücske Jebel al Tarik arab vezértől kapta nevét. Az arab hadvezér 711-ben ezen a ponton lépett csapataival az európai kontinensre. Mivel a szikla már több mint ezer évvel ezelőtt is uralta az Európa és Afrika között levő alig 12 kilométer keskeny tenger-szorost, az arabok, amikor kiűzték őket Spanyolországból, körömszakadtúig védelmezték utolsó európai bástyájukat. Végül mégis meg kellett hajolniuk a spanyol túlerő előtt — az uralkodó ekkor Gibraltárt és környékét kedvelt hívének, Medina Sidonia hercegnek ajándékozta, és Gibraltár ekkor majdnem háromszáz évig spanyol uralom alatt maradt.

A brit érdeklődés az angol világbirodalom kiépülésével kezdett Gibraltár felé fordulni. Az angol hajósok és angol üzletemberek jól tudták: Gibraltárból ellenőrizni lehetett a Földközi-tenger nyugati bejáratát, márpedig az angol politika számára a Földközi-tenger térségében egyre több olyan terület volt, ahol a brit imperializmus közvetlenül vagy akár csak közvetve érdekelve volt.

A spanyol örökösödési háború folyamán (1704-ben) a tenger felől angol és holland csapatok foglalták el az erődöt, majd a háborút befejező utrechti béke 1713-ban végleg Angliának juttatta Gibraltárt. Az angol uralom Gibraltár felett azóta is megszakítás nélkül tart, noha többször és több oldalról — így például Napóleon részéről is — történt kísérlet a sziklaerőd visszafoglalására. A kísérlet minden alkalommal eredménytelen volt. (Egy érdekesség: a gibraltári szikla az egyetlen hely Európában, ahol szabadon élnek majmok. Egy babona szerint Gibraltárban addig lesznek majmok, ameddig az angol uralom tart.)

Gibraltár birtoklása a Szezi-csatorna megnyitásával vált Anglia számára létkérdéssé. Addig csak a Földközi-tenger bejáratát uralta — a csatorna megnyitása után azonban már a legfontosabb

A GIBRALTÁRI SZIGETFOK TÉRKÉPE

A ravasz spanyol diktátor mindig nemet mondott

angol gyarmatra, az Indiába vezető útvonalat védte. Gibraltár, Málta, Ciprus és Aden egymásba kapcsolódó láncszeme volt az Indiába vezető útvonal védelmét szolgáló támaszpontrendszernek, mely angol szempontból egészen a második világháború befejezéséig tökéletesen el is látta feladatát.

Gibraltár birtoklásának fontossága általános konfliktus esetén már az első világháborúban kitűnt. 1914–18 között — éppen Gibraltár miatt! — a Földközi-tenger úgyszólván a szövetségesek beltengere volt. Még a német tengeralattjárók is alig juthattak be a Földközi-tenger medencéjébe a Gibraltár-szoroson keresztül... A szoros stratégiai jelentősége a második világháború kitérésével ugyan mit sem változott, de védelme nehezebbé vált.

Háborúk idején

A gibraltári erőd maga a sziklára robbantott és vájt kavernák és folyosók tömegéből áll, ahol nehéz és legnehezebb ágyúkat helyeztek el. Ezek ma is minden tekintetben uralkodó a szoros. A bombatámadások ellen a szikla tökéletes védelmet nyújt. A vízkérdést is megoldották, amennyiben ugyancsak a sziklába vájt hatalmas ciszternákban akár egy évre is elegendő vizet tudnak tárolni.

Gibraltár katonailag sebezhető pontja a szikla lábánál elterülő város és a részben a tengerre épített repülőtér, amelynek éppen helyhiány miatt kicsiny a kapacitása. Az erődöt — a szikla háta mögött — csak egy keskeny területsáv választja el Spanyolországtól. Ez a sáv ugyan védelmi aka-

dályokkal van megerősítve, de ez a megerősítés a modern haditechnika számára már a második világháborúban sem jelentett volna komoly akadályt. A Gibraltár ellen intézett olasz légitámadások hatása katonai szempontból a nullával volt egyenlő, olyan hajóhadal pedig a fasiszta rendszerek nem rendelkeztek, hogy a tenger felől támadhatták volna meg Gibraltárt.

Égészen más lett volna azonban a helyzet, ha a szárazföld felől éri Gibraltárt komoly támadás. Erre azonban nem került sor. Hitler ugyan mindent megpróbált, hogy Francót rávegye arra, hogy engedélyezze német csapatok átvonulását országán, ám a ravasz spanyol diktátor mindig nemet mondott erre a német kívánságra.

Gibraltár tehát végig megmaradt angol kézben. Persze, a helyzet így sem volt könnyű, főleg a repülőtér csekély kapacitása miatt. Hiszen függetlenül a katonai feladatokról, Gibraltáron keresztül bonyolódott le a szövetségesek minden fontos politikai utazása is. Churchill ezen az útvonalon repült Moszkvába a teheráni, casablancai, kairói konferenciákra. Itt zuhant le — ma is tisztázatlan körülmények között — Sikorsky lengyel tábornok, s végül az invázió előtt ide, Gibraltárba küldte az angol titkoszolgálat az ál-Montgomeryt is, hogy a városban jelenlevő német kémek az invázió főirányát valahol Európa déli részén sejtsek. Mindezt a forgalmat egyikfutópályás kis repülőtérrel kellett lebonyolítani. Ez — az erődrel ellentétben — gyakorlatilag védtelen volt az ellenséges légitámadásokkal szemben.

Döntő szerepe volt Gibraltárnak a szövetségesek afrikai partraszállásánál is. Ezt a gibraltári tá-

maszpont nélkül technikai szempontból aligha lehetett volna olyan simán lebonyolítani.

Anglia számára nem a második világháborúban szűnt meg Gibraltár stratégiai és politikai jelentősége, hanem lassan, abban a mértékben csökkent, ahogyan az angol világbirodalom megszűnt, és ahogyan a volt gyarmatok rendre visszanyerték függetlenségüket. Az első, döntő lépés India függetlenségének kikiáltása volt. Azóta nem csak India gyarmati státusza szűnt meg. Anglia aztán elvesztette az Indiába vezető legfontosabb vízi út, a Szezi-csatorna feletti ellenőrzést. Visszavonult Adenből, mely Gibraltárhoz hasonlóan egy szoros, a Bab el Mandeb-szorost, vagyis a Vörös-tenger bejáratát ellenőrizte. Az egykori támaszpontláncolatból ma már csak Gibraltár van teljesen angol kézben. (Cipruson ugyan Angliának továbbra is van támaszpontja, de magának a sziget birtoklásának elvesztése adott esetben ennek a támaszpontnak az értékét is kétségessé teheti.) Ilyen körülmények között Anglia számára Gibraltár ma már nem nélkülözhetetlen stratégiai kulcspozíció. Ebben a megvilágításban válik érthetővé Owen külügyminiszter idézett madridi kijelentése.

Az elhallgatott ok

Az érzelmi okokon kívül — hiszen a legtöbb angol ma is mint a hajdani dicsőség szimbólumát látja Gibraltárt —, mégis van két ok, amiért Anglia még haborzik a döntő lépést megtenni. Az egyik okról madridi nyilatkozatában Owen is beszélt, a másikról nem. Amiről beszélt: Anglia csak abban az esetben hajlandó Gibraltár átengedéséről tárgyalni, ha ezt maga a gibraltári lakosság óhajtja. Erre azonban a gibraltári lakosság egyszer már nemet mondott. Amikor a 60-as évek derekán Franco mind sürűbben hangoztatta gibraltári igényeit, Anglia 1967-ben népszavazást rendelt el. A lakosság döntő többsége akkor az angol uralom fenntartása mellett nyilatkozott. Nagyon valószínű, hogy egy újabb népszavazás (amihez pedig az angol kormány egyelőre ragaszkodik) nem járna lényegesen más eredményre.

Franco 1967-ben, a népszavazás után retorzióként megtiltotta a spanyol vendégmunkások gibraltári tevékenységét. Gibraltárban ugyanis sok spanyol munkást foglalkoztattak, akik reggeltől estig brit területen dolgoztak, és aztán hazatértek az anyaországban levő otthonaikba. Az intézkedés nagy vonalakban ma is érvényben van, és a határ Gibraltár és Spanyolország között gyakorlatilag lezárt. A másik ok, amiről Owen nyilatkozatában nem beszélt: Anglia számára ugyan valóban erősen lecsökkent Gibraltár katonai jelentősége, de nem így a NATO számára. Hiszen a Földközi-tenger nyugati bejáratát Gibraltár ma is képes ellenőrizni. Anglia tagja a NATO-nak, Spanyolország pedig egyelőre még nem. Spanyolország esetleges NATO-tagsága persze sokat változtatna a kérdésen. Minthogy azonban Spanyolország felvétele a NATO-ba még ma sem látszik olyan egyszerű problémának, aligha járunk messze az igazságtól, ha azt mondjuk, hogy a gibraltári angol uralom ugyan kétségtelenül vége felé közeledik, de a megoldás még hosszadalmas lesz.

A kínai piacon

Külkereskedelmi fordulatok

Várakozás és valóság

Minden jel arra mutat, hogy az új pekingi vezetés a külkereskedelmet is másképp értékeli, mint elődei. Míg korábban, Csou En-laj halála után a ma „négyek bandájának” nevezett csoport bizonyos tartózkodással és óvatossággal szemlélte a nemzetközi gazdasági kapcsolatokat, addig most a jelszó Kínában: szélesíteni az árucserét.

Nyitás, gátakkal

Általában a kínai gazdaságpolitika összefoglalójának a Zsenminzsi-pao 1977. szeptember 12-i számában megjelent cikket tekintik a szakértők. Ez a külkereskedelemtől szólva megállapítja, hogy a független és átfogó gazdasági rendszer kiépítése nem jelentheti azt, hogy az ország bezárja kapuit. Eppen ellenkezőleg: a gazdasági, műszaki és kulturális cserét növelni kell. Bizonyos elvek tisztelben tartását azonban Kína elvárja, a nemzetközi kapcsolatoknak e tekintetben is az egyenlőség, a kölcsönös előnyök és egymás szükségleteinek kielégítése lehet csak az alapja.

Kína 900 millió lakosával (e szám Ju Csiu-li miniszterelnök-helyettes interjújában jelent meg az Economistban) a világ potenciálisan legnagyobb felvevőpiaca. Így vélekedtek a legtöbb fejlett tőkés országban már akkor is, amikor a hetvenes évek elején az ország dinamikusabban igyekezett fejleszteni gazdasági kapcsolatait a kapitalista világgal. A várt nagy kínai üzletből azonban egyelőre kevés valósult meg. Ebben minden bizonnyal szerepet játszottak a belső problémák. Elsősorban az, hogy 1976-ban a mezőgazdaság és az ipar termelése egyaránt csökkent; hozzájárultak a belső hatalmi harcok és hirtelen gazdaságpolitikai irányváltások. Az alapvető oknak azonban az bizonyult, hogy Kína számára a külkereskedelemben csak bizonyos feltételek között volt elfogadható. Az ország természetesen ebben az időszakban is kész volt a hazai termelés fejlesztésének érdekében a tőkés országokból gépeket és berendezéseket vásárolni, azonban elzárkózott külföldi hitelek felvételétől. Így a kínai importot az export lehetőségei határozták be. Peking pedig csupán néhány terméket (kézműipari cikkek, szőnyegek, ékszerek, bőrök, szőrmék, bútorok és textilipari termékek) tudott partnereinek felajánlani. Ezen áruk iránt a kereslet a tőkés piacokon nyilvánvalóan nem korlátlan, ráadásul némelyik — például a textil — „érzékeny” cikk, melynek behozatalát a legtöbb fejlett kapitalista államban adminisztratív eszközökkel korlátozzák.

Igaz: 1973 óta Kína nemcsak könnyűipari termékekkel jelentkezik a világpiacon, hanem viszonylag jelentős olajexportőr is. 1973-tól Csou En-laj haláláig a fejlesztési politikában e nyersanyagkincs fontos helyet foglalt el, az olajbevételek szolgálták volna fedezetül a fejlett technika importjának. (Ezért az elképzelésért később Teng Hsziao-pinget élesen támadták, azzal vádolva őt, hogy „kiárúsította” volna a nemzeti olajkincset.)

Az export legjelentősebb felvevője Japán volt; vásárlásai csaknem kilencszeresére, évi 9 millió tonnára nőttek. A dinamikus emelkedés a világsajtó fantáziáját is meghihlette, akkori jóslások szerint Kína Japánba irányuló olajexportja 1980-ban 100 millió, míg 1985-ben 200 millió tonnát fog évente kitenni. Peking olajnagyhatalomává válik tehát hamarosan — így szölt a feltételezés.

A valóság azonban itt is másképp alakult. 1976 februárjában minden előzetes jelzés és magyarázat nélkül közölték az elképedt japánokkal, hogy Kína egyoldalúan havi 250 tonnára csökkentte szállításiát. (További tárgyalások következtek, ahol némileg sikerült a pekingi álláspontot módosítani, azonban végeredményben az 1976-os vásárlások mindössze 6,1 millió tonnát tettek ki, ez 30 százalékos elmaradás az előző évhez képest).

A hitelpolitika változása

Az újabb fejlemények hatására a kínai olajtermelésről külföldön (az országban belül termelési vagy exporttervet nem tesznek közre) készített prognózisok is kevésbé derűlátóak. Kiderült többek között az is, hogy a kínai olajnak ugyan alacsony a kéntartalma és ez előnyös, azonban túlságosan sok paraffint tartalmaz, ezért feldolgozása tonnánként 2–3 dollárral többbe kerül. Más szakértők pedig arra mutattak rá, hogy a belföldi igények erősen csökkenteni fogják a jövőben exportálható mennyiséget.

A tények tehát azt mutatták, hogy ha Kína külkereskedelmi politikája a régi marad — tehát me-reven elzárkóznak továbbra is külföldi hitelek felvételétől — úgy az ország importját nagymértékben növelni aligha lehet.

A „megoldást” a pekingi vezetés október elején, Genscher nyugatnémet külügyminiszter látogatása alkalmával hozta nyilvánosságra. Kínai pénzügyi szakemberek ugyanis úgy nyilatkoztak: hogy beleegyeznek abba, hogy külföldi pénzintézetek a kínai központi banknál betéteket helyezzenek el, melyből a kínai import finanszírozható. Bár Pekingben hangsúlyozták, hogy ez a módszer nem jelent hitelfelvételt, tehát nem a korábbi álláspont elvetéséről, hanem csupán módosításáról van szó,

KINAI EXPORT NSZK-KIKOTÖBEN

Az Egyesült Államokban is észrevették

az új formula lényegében külföldi források bekapcsolását teszi lehetővé a gazdasági fejlesztésbe. (Az új „betétrendszer” nemcsak formailag nem azonos a hitelfelvétellel, pénzügyileg is előnyösebb Kína számára. Betétre ugyanis mindenütt kisebb kamatot kell fizetni, mint amekkorát felvett hitelek után számítanak. Peking a maga részéről hosszú lejáratú betétek után — köztölték a nyugatnémet küldöttséggel — 6–6,5 százalékot kíván kamatként fizetni.)

A kínai pénzügyi szakemberek bejelentése akkor hangzott el, amikor egyébként is élenkűlcs volt tapasztalható Peking nemzetközi gazdasági kapcsolataiban. Október elején Umberto Agnelli szenátor, a FIAT másodfőnöke látogatott Kínába, ahol magas szinten tájékoztatták a gazdaságfejlesztési tervekéről, melynek központi gondolata, hogy a mezőgazdasági fejlesztésével kívánják előteremteni (tehát döntően belső forrásokból) az ipar modernizálásához szükséges összeget.

Az USA üzleti körei

A Genscher vezette csoport sem távozott üres kézzel, acélcsoveket, bányagépeket és kohászati alkatrészeket sikerült nagy mennyiségben eladni. (Problémát jelentett e tárgyalások során az, hogyan lehet fokozni a kínai exportot. A jelentések szerint Peking textilipari kivitelének növelését szorgalmazta, az elképzelést azonban — foglalkoztatási problémáktól tartva — a nyugatnémet textilgyártók szövetsége élesen kritizálta.)

Megállapodás született egy kínai–japán hosszú lejáratú kereskedelmi egyezmény ügyében is. Tokió elgondolásai között egy tízéves szerződés szerepelt, végül azonban az egyezményt nyolc évre sikerült megkötöni, így tartama összhangban lehet a kínai ötéves tervekkel. Japán elsősorban energiahordozókat (olaj, szén) kíván partnerétől vásárolni, exportjának legfontosabb

cikkei pedig komplett berendezések, gépek és acélárúk lesznek. Huang Hua külügyminiszter pedig, hogy országa exportját előmozdítsa, Ottawába utazott. Célja elsősorban a textilipari eladások bővítése volt, bár feladatát az iparág szomorú helyzete Kanadában erősen megnehezítette.

A pekingi aktivitást az Egyesült Államokban is észrevették, Carter elnök egyik, október eleji beszédében utalt arra, hogy a „nyitásból” az USA üzleti körei is profitálhatnak. A két ország gazdasági kapcsolataiban azonban továbbra is fékező tényező Tajvan kérdése és az, hogy Kína nem élvezzi az USA piacán a legnagyobb kedvezményes elbánást.

A kantoni vásáron részt vevő külföldi üzletemberek is megjegyezték, hogy láthatóan jelentős változás történt a külkereskedelem megítélésében Kínában. A várakozástól egyébként a rendezvény bizonyos szempontból elmaradt. Megállapították például a résztvevők, hogy élelmiszerből, textilből és más könnyűipari termékekből a kínai kínálat nem olyan bőséges, mint máskor. Ennek ellenére a hazai külkereskedelmi szakemberek igen agresszíven igyekeztek eladni, szívesen vásároltak viszont olajipari berendezéseket és mezőgazdasági vegyszereket.

A kínai exporttörékvéseket az is magyarázza, hogy bár elvileg az ország elzárkózott külföldi hitelek felvételétől korábban, a gyakorlatban viszont — különösen nagyberendezések vételekor — elfogadott fizetési halasztást. Így ilyen jogcímen Peking csinált adósságokat, ezek értékét nyugati számításként mintegy 1,4 milliárd dollárra teszik azzal, hogy az 1977-es törlesztés 420 millió. Különböző szintű nyilatkozók azt is sejtetni engedték Kínában, hogy az elkövetkezendő időszakban — éppen a termelés modernizálása miatt — további nagy értékű vásárlásokra kerül sor. Az importot pedig exportoffenzívával kívánja Peking ellentételezni. E célból jártak kínai delegációk a közelmúltban az USA-ban, Ausztráliában és Új-Zélandon, vettek részt kínai kereskedők olaszországi és svédországi kiállításokon. Figyelemre méltó az is, hogy az idén Japánban már a harmadik alkalommal rendeztek nagyszabású kínai árubemutatót.

Nemzetközi összefüggések

Kína megnövekedett érdeklődése a fejlett tőkés országok iránt érthető, az ország szükségleteiből logikusan következik. De hasonló fokú az érdeklődés nyugati oldalról is. Miközben a nem szocialista világereszkedelemben növekedési üteme lelassult, fejlett tőkés országok jó része fizetésimérleg-gondokkal küzd és erőre kapott a protekcionizmus is. Kína nemhogy csökkentené, inkább dinamikusabban növelné vásárlásait.

A kínai piacon nincsenek olyan természetű akadályok, mint a Közös Piac és az Egyesült Államok kereskedelmében. Ilyen szempontból a 900 millió ország akár „szabad piacnak” is tekinthető azzal, hogy a gyakorlat szerint Peking kínosan ügyel arra, hogy üzleti előnyöket azoknak nyújt, kiknek külpolitikája az adott szakaszban a vélt kínai érdekeknek megfelel. (Külgazdasági téren jelenleg például sokkal intenzívebb a kapcsolat a Közös Piaccaal, mint az Egyesült Államokkal, hisz kevesebb a politikai zavaró tényező.)

GONDA GYÖRGY—
SZENTGÁLI PÉTER

Giscard Africanus?

Sajátos munkamegosztás?

A Szahara-konfliktus

A tragédia-buffától a drámáig, ezzel a műfaji meghatározással jellemezhetnénk a legképeletesebbet azt a szerepet, amelyet, különösképpen az esztendő második felében Franciaország Afrikában betöltött. A tragédia-buffa; az a december elején Közép-Afrika fővárosában megrendezett koronázási szertartás, amely I. János-Bedel Bokassa marsallt 20 millió dolláros költséggel a világ egyik legszegényebb országában a császári sastrónra emelte. A dráma: Laid Sebai algériai portás kegyetlen meggyilkolása Párizs előkelő II. kerületében; mintegy jelezve, hogy a gyarmati háború óta milyen mélypontra süllyedt a francia—algériai viszony.

Noha Afrikának két teljesen különböző részéről van szó — a párizsi befolyást változatlanul erőteljesen őrző Fekete-Afrikáról, és az arabok lakta észak-afrikai Maghrebről — a két politika között mégis szoros és egyenes az összefüggés. Utal erre egyebek között az is, hogy Carter elnök januári franciaországi látogatását bejelentve, Powell, a Fehér Ház szóvivője nyomatékosan kiemelte azt az elsőrendű szerepet, amelyet amerikai fölfogás szerint Párizs Afrika kulcstérségében betölt.

Feszültségek Algériával

Az egyszerűsítés a világpolitikában minden esetben tétúra vezet. Mégis, Afrika legutóbbi fejlődését nyomon követve, kísért a képlet; mintha sajátos munkamegosztás alakult volna ki Washington és Párizs között. Az Egyesült Államok jó kapcsolatokra törekszik a harmadik világgal, kerüli a konfliktusokat. Azt a látogatást igyekszik keltetni, mintha teljesen idegen lenne tőle a neokolonializmus, viszont a nyugati gazdasági, politikai és katonai érdekeltséget mindenáron megőrizni és kiterjeszteni kívánja. Kapóra jön tehát, hogy Franciaország marokkói katonák szállítására légihidat szervez Zairéba, Mobutu elnök hatalmának a megmentésére, Közép-Afrikában, ahol alaposan bíráltni lehet az emberi jogok teljes hiányát, Bokassa császárságába Francia szállítja a koronázási szertartásnak újszólván minden napóleoni kellékét, és Észak-Afrikában közreműködik „egészségügyi záróóv” szorosra húzásában Algéria körül.

A nagyobb feszültség színhelye pillanatnyilag Észak-Afrika. Érdekes lenne történelmileg nyomon követni, hogyan degradálódtak fokozatosan De Gaulle tábornok elnöksége óta Giscard d'Estaing-ig a két ország viszonyai. De Gaulle számolt az ellentéttekkel, de a külpolitikájának hármass pillére volt; keleti viszonylatban a szovjet-francia jóviszony, Nyugaton a Párizs—Bonn kibékülés, a Földközi-tengeren pedig Algériával fenntartani a kiváltságos kapcsolatokat. Pompidounak már komoly nehézségei voltak a kőolajat államosító Bumedienn-kormányval, de politikailag még mindig a látszat megőrzésére törekedett, tempóztatva az időnként jelentkező válságokat. A Giscard-korszakban mintha a régi „francia Algéria” jelszó hívei kerekedtek volna fölül; visszaforgatni a történelmet nem tudják, de az új Algéria kisugárzását igekeznek körülhatárolni.

Különös és a nemzetközi gyakorlatban szinte példátlan, hogy a francia államfő algériai útját a kétoldalú kapcsolatokban nem a javulás és a föllendülés követte, hanem szinte nyomban utána az észlelhető rosszabbodás. Ennek több eleme is volt. Giscard d'Estaing nagy ötlete volt az úgyne-

vezett Észak—Dél értekezlet, amelyen a fejlett tőkés országoknak együttműködést kellett volna kialakítaniuk világgazdasági kérdésekben a fejlődő államok táborával. Ha ez immár esztendőnk távolából a mai napig sem sikerült, ebben lényeges része van annak, hogy Algéria (ha kellett, egyedül is) körömszakadtáig védelmezte a harmadik világ jogait, és a nagy giscardi terv hamvába holt elképzelés maradt.

A visszavágásra alkalmat nyújtott a Szahara-konfliktus. Amidőn Marokkó és Mauritánia a volt gyarmati hatalommal, Spanyolor-

A TÉRSÉG TÉRKÉPE

A Polisario-ügyben Algéria nem egészen érdektelen

szággal egyetértésben fölcsztotta egymás között a Nyugat-Szaharát, és Algéria a Polisario Front mögé állt, az új Maghreb-feszültségben Párizs egyértelműen az Algériával szemben álló koalíciót választotta. A rokonszenvnek és a nyílt támogatásnak ezen a fokon egyedül a nyugati hatalmak közül.

Az Egyesült Államok vonakodott állást foglalni, miután erőteljes gazdasági kapcsolatok fűzik Algériához a földgázkészletek jövőbeni kiaknázásában, az NSZK pedig ugyancsak sokszálú kereskedelmi érdekeltséget alakított ki Bumedienn kormányával, immár megelőzve Franciaországot is. Giscard d'Estaing Algériával szemben nemcsak a politikai és diplomáciai, hanem a katonai elkötelezettséget is választotta.

A Polisario-játszma

A túsdráma — az a tény, hogy a Polisario május óta nyolc francia állampolgárt fogolyként tartott vissza — csak ürügy volt a Párizs—Algír kapcsolatok elmerésítésére. Mauritániában, az Algériával ellenséges észak-afrikai koalíció egyik frontországában előbb voltak ott a gazdasági és katonai feladatokat ellátó francia szakértők, mintsem a viszály romlani kezdett volna. Együttműködési szerződés alapján vállalták a feladatot, de eleve tudniok kellett, hogy stratégiai szerepkört töltenek be. Egy megfontolt politika szolgálatában részesei lettek egy olyan konfliktusnak, amely normális körülmények között csak a szorosan érdekelte államokat érinthetné. Az ebből fakadó kockázatot bele kel-

lett kalkulálniuk a vállalkozásukba. Más kérdés, bölcs dolog volt-e a Polisario Fronttól, eleddig végső céljában reménytelennek látszó háborúját úgy kiterjeszteni, hogy még érdekesebbé tegye benne Nyugat-Európa egyik vezető középhatalmát. A függetlenségi küzdelmekben is számolni kell a nemzetközi összefüggésekkel. A jelen esetben azzal, hogy eleve nyilvánvaló volt: az élethalál választási harcát vívó francia kormányzat nem viselhet el egy ilyen megaláztatást belső helyzetének megrendülése nélkül, így védekező ösztöne erőteljes reagálásra kényszerítette.

Ezek után jelentek meg a francia harci gépek Mauritánia fölött, szálltak le dakari támaszpontjaikra tüntetően, és hálózta be őrjáratrepülésekkel az egész térséget, végeredményben holtpontra hagyva a megoldást. Ha azt akarta elérni Párizs, hogy újabb túsokat azóta a Polisario nem ejtett, ezt kétségtelenül megmutatta. Többet nem.

(A Polisario múlt hét derekán jelentette be, hogy szabadon bocsátja francia foglyait. Az Algériában nyilvánosságra hozott közlemény akkor született meg, amikor Marchais, a Francia KP főtitkára látogatást tett Algériában, s arra az álláspontra helyezkedett, hogy a francia—algériai kapcsolatok fokozatos romlásáért Párizs a felelős.)

Nagyobb eredménnyel az sem járt eddig, hogy a franciák II. Hasszán marokkói királyt harciaságra serkentették. Hiába jelentette ki a rabati uralkodó, hogy csapatai az algériai határokat át lépve fogják üldözni a Polisario-

gerillákat, eleve tudta, ezeknek a fenyegetőzéseinek nem lesz, mert nem lehet foganatja.

A nagyobb fegyveres konfliktusnak útját állja, hogy az Egyesült Államok nagyszabású algériai gazdasági elkötelezettségei miatt nem akar itt újabb válsággócot. A Szovjetunió, amelyet sokszálú politikai-elvi kapcsolat, és kiterjedt konkrét együttműködés is köt Algériához, egyszersmind gyümölcsöző kereskedelmi szerződésrendszert alakított ki Marokkóval és vásárlója a szaharai foszfátnak. A nagyhatalmi érdekeltség tehát amellet szól, hogy ez a Maghreb-viszály korlátozott keretek között maradjon.

Franciaország dilemmája következőképpen az, hogy erőteljesen elkötelezte magát egy olyan ügyben, amelyben pillanatnyilag sem erre, sem arra nem lehet elmozdulni. Párizsban vannak azonban ennek jelentékeny érzelmi-politikai vonatkozásai is. Franciaország, amióta középhatalomra degradálódott, főképpen a mediterrán térségben keresheti befolyásának a fenntartását és esetleges kiterjesztését. Ennek a fölismerésnek a jegyében De Gaulle, de még Pompidou is mindkét parton keresett kapaszkodókat; nemcsak Európában, Észak-Afrikában is. Giscard céljai inkább Spanyolországra és Portugáliára korlátozódnak, így mediterrán politikája Algéria kapcsolatásával félloldalal marad. Még akkor is, ha Párizs tudván tudja, hogy a Polisario-ügyben Algéria nem egészen érdektelen; a Szaharában területi követelése nincs ugyan, de a sivatagon át kijáratot keres az Atlanti-óceánhoz, hogy Gara Dzsebilet-i vasércbányáinak termékeit tengeren szállíthassa.

Érzelmi vonatkozások

Az érzelmi vonatkozás ahhoz kapcsolódik, hogy Párizs észak-afrikai elkötelezettségei nyomán megint föllángolt Franciaországban az 1960-as évek elejének az arabellenes hangulata. A merénylet az Európában élő algériaiak baráti szövetségének a párizsi székházánál erről tanúskodik. Laid Sebai portást az a szélsőjobboldali Delta szervezet (vagy jogutódja) gyilkolta meg, amely fegyveresen szállt szembe annak idején De Gaulle algériai politikájával. Nyilvánvaló, hogy a francia kormánynak ehhez nincs semmi köze, sőt nehezebb helyzetbe hozza diplomáciai és katonai bonyodalmai közegette. Mégis, óhatatlanul látni kell, hogy a fajüldözési hullámot az a politika korbácsolta föl, amely kilépve a diplomáciai higgadtság köréből, hat a szenvedélyekre is.

VÁRKONYI TIBOR

Állami árnyékok

Központi beavatkozás

„Tervezés” és kiadások

A tőkés világban napjainkban egyre szélesebb körben vitatkoznak a szakértők az állam gazdasági szerepéről. Sajátos helyzete miatt különösen gyakran folyik eszmecsere e kérdékről az Egyesült Államokban. A tengerentúlon ugyanis két generációval korábban még alig találkozhattunk az állam gazdasági befolyásával: a költségvetés rendszeresen és törvényeszerűen egyensúlyban volt, a harmincas évekig nem ismerték a jövedelemadót.

Roosevelt kezdte

Az állam szerepe az amerikai gazdaságban a harmincas években kezdett gyors ütemben kiszélesedni. A nagy gazdasági válság után Roosevelt elnök megteremtette a mezőgazdasági ártámogatás azóta is működő rendszerét (ennek legfurcsább része, hogy a farmerek esetenként több pénzt kapnak az államtól, ha földjeiken semmit sem vetnek), közmunkaakciókat szervezett, majd a második világháború körülményei között bevezette az első ár- és bérellenőrzést.

Azóta is hagyományosan a demokrata párti adminisztrációt tartják hajlamosabbnak a gazdasági életbe való állami beavatkozásra. A második világháborút követően aztán már szó sem lehetett az állam „kivonulásáról” a gazdasági életből. Az 1946-os Szövetségi Foglalkoztatási Törvény elvben az állam feladatává teszi a teljes foglalkoztatottság megteremtését, a különböző pártállású adminisztrációk pedig politikai kényszerből kénytelenek voltak a feladatot legalább látszólag komolyan venni.

Ugyancsak a harmincas években alakult ki az úgynevezett transzferfizetések rendszere. Napjainkig az állam ilyen jellegű kiadásai is megsokszorozódtak, s 1975-ben a közületi szektor kiadásainak 37 százalékát tették ki. (Az elmúlt évben a szövetségi, és helyi szervek, valamint a tagállamok hatóságai összesen 530,8 milliárd dollárt költöttek el.) A transzferfizetések két legnagyobb tétele a nyugdíjfolyósítás és a nyomorsegély; nagyjából azonos arányban terheli a költségvetést a munkanélküli-segély, az egészségügy és a leszerelt katonák támogatása.

Ma már a különböző szintű kormányzati 13 millió embert foglalkoztatnak, részeseidük a nemzeti jövedelemből mintegy 40 százalék. A monopóliumok egyes képviselőit ez a trend nem tölti el örömmel; véleményük szerint, ha az irányzat folytatódik, a század végére már a nemzeti jövedelem 60 százaléka felett a kormány rendelkezik majd. Smith, az Egyesült Államok Kereskedelmi Kamarájá-

nal biztosítására. A közgazdászok és politikusok egy csoportja logikusan jutott el a központi tervezés szükségességének felismerésére. 1975 februárjában a New York Times is vezércikket szentelt a témának. A lap — és ez általános feltűnést keltett — nemcsak a foglalkoztatottsági és szociális célok elérésében, de az infláció megfékezésében is nagy szerepet szánt a kapitalista viszonyok között kidolgozandó központi tervezésnek. A cikk szerint „a hosszú távú nemzeti célok” meghatározása a kormány feladata; ugyancsak az adminisztrációnak kellene felválnia a várható gazdasági tren-

pontjának megteremtéséről. Az új intézmény az elképzelés szerint iparáganként vizsgálta volna meg, mit lehet tenni a hatékonyság gyorsabb növekedése érdekében, majd ajánlásokat adott volna az elnökek és a kongresszusnak. A központi irányítás valamilyen formában való erősítése tehát mindkét párt programjában helyet kapott.

Ami a közületi szektor tényleges gazdasági súlyát jelenti, érdekes ezt a kérdést statisztikai adatokkal is megvilágítani. Az „állami beavatkozás” ellenzőinek ugyanis kedvenc módszere, hogy célszerűen csoportosított adatokkal támasztják alá mondanivalójukat. (Például magas gazdasági növekedésű évet vesznek alapul.)

Szerény arányok

A kereskedelmi minisztérium közelmúltban közzétett vizsgálata szerint a gazdasági valóság semmiképpen nem igazolja a kritikusok félelmét. Bár 1950—55 között a közületi kiadások aránya a bruttó nemzeti termékben 4,7 százalékkal nőtt, az emelkedés 1955—70 között mindössze 2 százalékos volt. Azóta pedig több év átlagában az állami szervek aránya a bruttó nemzeti termékben csaknem változatlan.

Az adatok azonban azt is felfedik, hogy az elmúlt húsz évben lényegesen változott a közületi kiadásokon belül az arány. A szövetségi kormány kiadásai relatíve visszaestek, 1955-höz képest elsősorban csak az egyes államok és a helyi hatóságok által elköltött pénzmennyiség emelkedett. (Nixon elnök is ezt a tendenciát erősítette; véleménye szerint ugyanis „a pénzt ott kell elkölteni, ahol a szükségleteket legjobban fel tudják mérni”. Ennek alapján több éves tervet készített, aminek keretében a szövetségi hatóságok mintegy 30 milliárd dollárt adnak át az egyes államoknak és a helyi szerveknek „elköltsékre.”) A szövetségi kormányzat fontosságának viszonylagos csökkenése a foglalkoztatottsági statisztikákból is kiderül. 1950-ben a szövetségi szervek 2 millió személyt alkalmaztak, ez a szám 1975-re csak 800 000 fővel nőtt. Az alsóbb szintű hatóságok 1950-ben még csak 3,7 millió embert foglalkoztattak, tavaly már 10,2 milliót. Érdekes képet mutat a közületi kiadások szerkezete is. 1955-ben a kiadások 40 százaléka honvédelemre ment, tavaly már csak 18,1 százalék. A kiadások többségét ma oktatási, szociális és egészségügyi programok jelentik, ezeket az amerikai irodalom „társadalmi-emberi beruházás”-nak nevezi. Ezekből az adatokból gyakran próbálnak arra következtetni, hogy a hadikiadások valamiféleképpen „már háttérbe szorulnának” az „emberi tényező” mögött. Valójában azonban a hadikiadások arányának csökkenése nem gátolja meg az abszolút számokban rekordnak tekinthető Pentagon-költségvetések elfogadását.

Az amerikai kereskedelmi minisztérium tanulmánya szerint egyébként az állam szerepe a bruttó nemzeti termékben az elkövetkezendő tíz évben nem nő. Az az előrejelzés egyébként annál is valószínűbb, mivel Carter az arányt kifejezetten csökkenteni akarja. Az állami befolyás, az állami szabályozás azonban mindenképpen az amerikai kapitalizmus gazdaságirányításának része marad.

GONDA GYÖRGY—
LŐRINCZE PÉTER

EGY AMERIKAI ADÓHIVATALBAN

Érdekes képet mutat a közületi kiadások szerkezete

nak volt elnöke pedig (nyilatkozatát még hivatalában tette) még sötétebb képet festett a jövőről. Véleménye szerint terjedőben van az a nézet, mely szerint már a következő generáció Amerikában eddig még ismeretlen formában a termelőeszközök állami tulajdonának és valamiféle központi tervezésnek lehet tanúja.

A „szabad verseny” védelmezői talán éppen a tervezés kérdésében a legszenvedélyesebbek. E kifejezésnek ugyanis van egy rossz mellékíze az amerikai közgazdasági irodalomban. „Tervezésen” ugyanis általában azt értették, hogy a szabadpiaci mechanizmus helyett valamifajta bürokrata és rugalmatlan intézmény osztja el az erőforrásokat, a hitelt és a megtermelt jövedelmet. (Ez a nézet nyilvánvalóan nem mentes politikai manipulációktól; abban azonban, hogy az elmúlt évekig általánosan elfogadott volt, valószínűleg az angol gazdaság rossz szereplése is a ludas.) Mindezt a rosszat a közgazdászok és politikusok természetesen csak a központi tervezésről mondták el. Az, hogy a monopóliumok profitjuk növelése céljából szintén végeztek mikroökonomiai szinten valamifajta tervezést, már számukra más kérdés. Az első nagyobb próbálkozást e téren a General Electric tette. A nagyvállalat azt próbálta meghatározni, milyen tényezők hatnak a beruházásaira és nyereségtömegre. A vállalati vezetők azonban nyilatkozataikban általában elkerülik a „tervezés” szót, helyette inkább a „vizsgálódás” kifejezést használják.

A körülmények súlya

Az elmúlt időszakban azonban lényegesen megváltozott a közhangulat az USA-ban a központi tervezésről. Az 1974—75-ös gazdasági válság lényegében bebizonyította, hogy a gazdaságpolitika eddigi hagyományos eszközrendszerének képtelen a teljes foglalkoztatottság és a stabil árszínvó-

det és kidolgozni a szükséges lépéseket, az irányzat esetleges módosítására. A New York Times állásfoglalását azonban megelőzte néhány támogató nyilatkozat. Többek között Henry Ford is hiteltett a központi tervezés mellett, nézte alátámasztására a csökkenő nyersanyagforrásokra hivatkozott. Véleménye szerint e téren csakis a központi tervezés hozhatja összhangba a keresletet a kínálattal. Humphrey — a kongresszus Közös Gazdasági Bizottságának elnöke — pedig egyenesen törvényjavaslatot terjesztett be terbizottság létrehozásáról. A múlt év márciusában megalakult a Nemzetközi Gazdasági Tervezés Kezdeményező Bizottsága, a következő neves közéleti személyiségek részvételével: Leontief (Nobel-díjas közgazdász, az input-output analízis megalkotója), Leonard Woodcock (az autómunkások szakszervezetének elnöke) és Robert Roosa volt pénzügyminiszter-helyettes. Woodcock egyébként az elsők között csatlakozott Carterhez, és Roosa is a megválasztott elnök gazdasági agytrösztjéhez tartozónak emlegetik.

A New York Times cikkéből természetesen óriási vita lett; más befolyásos lapok (Wall Street Journal, Barrons) élesen kikelték a tervezés ellen. Az egyik szélsőséges hozzászólás szerint „a tervezés és a szocializmus egy és ugyanaz”. Más vélemények szerint pedig az amerikai kormányzat elkövetett gazdaságpolitikai hibái eleve el kell hogy retentsenek mindenkit a tervezés veszélyes gondolatától.

Mindazonáltal kétségtelenné vált, hogy az akkori gazdasági helyzetben a kérdést nem lehet ilyen egyszerűen elintézni. A Demokrata Párt 1974. decemberi minikonvenciója felhívott „a gazdasági élet átfogó ellenőrzésére, ideértve az árakat, béreket, lakbéreket, a vezetők fizetését és a profitot”. Ford elnök 1975 elején terjesztett be törvényjavaslatot (az ügy azóta sem ment előre) a Termelőkenység Nemzeti Köz-

piacgazdaság födele alá meneküljenek, és azt mondják: tulajdonképpen mi is ugyanazt akarjuk, csak jobban. Mivel abban az időben dezideológizálási folyamat ment végbe, rendkívül fontosnak tartom azt, amiről itt vitatkozunk. A társadalmi rendnek ezt az egész megkérdőjelezését megfelelő kiindulásnak is tartom. Csupán az a kérdés, hogy mennyire tudunk hitelt érdemlők maradni... úgy vélem, ha engedjük, hogy bankigazgatók csinálják a gazdaságpolitikát, nem maradhatunk szavahitők!...

Ime a szociáldemokrácia modern dilemmája különösen ott és akkor, ahol és amikor hatalmon van. A megoldás keresésében — anélkül, hogy ezt a Szocialista Internacionálé valamennyi pártjára érvényes határozat kidolgozta volna — van néhány közös vonás és csak a leginkább egyértelműen a brit Munkáspárt jelenlegi politikájában fejeződnek ki. Harold Wilson dolgozta ki az úgynevezett „társadalmi szerződést”, amely a szakszervezetek és a munkáspárti kormány között jött létre, az infláció és a munkanélküliség leküzdésére. Ennek az a lényege, hogy a munkások önként korlátozzák bérkövetéseiket, elfogadják egy, az infláció növekedésétől messze elmaradó bérplafont, a kormány viszont a gazdagok nagyobb megadóztatásával, a közkiadások növelésével biztosítja a beruházások növekedését, a munkahelyek számának szaporodását, végső soron a kenyeret a dolgozóknak.

Tapasztalatok és veszélyek

Az angol példa ennek az önkéntes nadrágszíjmeghúzó politikának az ellentmondásosságát is bizonyítja. A szakszervezetek a maguk részéről megtartották a „társadalmi szerződésből” vállalt kötelezettségeiket: az a Nagy-Britannia, amely a toryk kormányzása alatt szűnet nélkül tömeges sztrájkok és nem lankadó bérkövetések színhelye volt, ma csaknem sztrájkmentes. Ugyanakkor a munkáspárti kormány, bár adópolitikájával kedvez az alacsonyabb jövedelműeknek, s bár viszonylag nagyszabású államosításokkal korlátozta a tőke szabadságát a kulcsiparágakban, képtelen komolyan fellépni a burzsoázia általános szabotázsja ellen. Nem tudja megfékezni a beruházási tőke kiáramlását, amelyhez a City urai számára kedvező lehetőségeket ad az ország közös piaci tagsága. Nem képes megőrizni, hanem ellenkezőleg, az államháztartás egyensúlya érdekében csökkenteni kényszerül a közkiadásokat. Mindezek következtében szinte állandóan a magas inflációs ráta, és a munkanélküliség mintegy másfél millió körül mozgó száma.

Mi az, ami mégis megtartja a napi érdekekért vívott harcban oly nagy tradíciókkal rendelkező brit szakszervezeteket (és azok tagságát) a „társadalmi szerződés” mellett? Elsősorban az aggodalom a toryknak a hatalomba való visszatérésétől. (A baloldali Tribune egyik cikke úgy ítéli meg, hogy az a tory csapat, amely a mostani pártvezér, Margaret Thatcher aszszony körül tömörül, a hatalomba visszatérve — kiélezett körülmények között — esetleg szélsőjobb oldali rendszert is hajlandó lenne megvalósítani.)

És itt elérkeztünk a probléma egyik fontos aspektusához, a modern szociáldemokráciának egy jobboldali hatalomátvételtől való, minden szempontból jogos félelméhez. Kell-e számukra intőbb példa, mint Chile, ahol a Szocialista Internacionálé egyik tagszer-

vezete is részt vett a Népi Egység kormányában, s ahol most elvárataik éppen olyan vagy hasonló üldöztetést szenvednek, mint a kommunisták? Európában is vannak intő jelek, mint Strauss példája, aki alternatívaként jelentkezik a szociáldemokrata—liberális kormányzással szemben.

Mindezek következtében ma erősebb a polarizációs folyamat a szociáldemokraták és a szocialisták soraiban, mint akár egy évtizeddel ezelőtt. Ebben a mozgalomban mindig is volt balszárny, centrum és jobbszárny. A tőkés világ válságjelenségeinek hatására a balszárny a legtöbb pártjukban ha-

CALLAGHAN (BALRÓL) ÉS MITTERRAND KÉZFOGÁSA

Ma erősebb a polarizációs folyamat, mint egy évtizeddel ezelőtt

tározottan erősödik és a jobboldal — különösen ahol a párt kormányon van — képtelen a centrummal való összefogás nélkül keresztülvinni az akaratát. Ez a körülmény komolyan befolyásolja a talán legizgalmasabb kérdésben a szociáldemokráciát: milyen legyen a viszonya a marxista—leninista pártokhoz, a kommunista mozgalomhoz?

Itt vissza kell térni a másik fontos korjelenséghez, ahhoz, hogy a termonukleáris háború lehetőségének megjelensével átalakultak a történelmi körülmények is, amelyek között ma az emberiség él. A háborús veszély leküzdéséért és kizárásáért, a tartós békéért, a leszerelésért vívott harcban senki sem vitathatja el a Szovjetunió, a szocialista országok és világszerte a kommunista pártok kiemelkedő, döntő szerepét. Semmilyen komoly érvet nem lehet szembeszegetni azzal az igazsággal, hogy a harcot ezekért a célokért széles összefogással kell vívni, és ennek magva világszerte a munkásmozgalom egységes fellépése kell hogy legyen!

A korábbi tragikus tapasztalatokat és a mai követelményeket, szükségleteket összevetve, a kommunista pártok már évtizedekkel ezelőtt felléptek a hidegháború felszámolásáért, és az enyhülésért folytatott küzdelem jegyében a munkásmozgalom akcióegységének helyreállításáért. Az SZKP XX. kongresszusa hangsúlyozta, hogy a közös cél érdekében félre kell vetni a kölcsönös vádaskodást, meg kell találni az érintkezési pontokat, és ki kell dolgozni az együttműködés alapjait. A kongresszus határozottan leszögezte, hogy lehetséges és szükséges az együttműködés a szocialista mozgalomnak azokkal a köreivel is, amelyek más nézeteket vallanak. Ezt az együttműködést megkönnyí-

tették volna a kongresszus meghatározó jelentőségű megállapításai a háború elkerülhetőségéről, a szocializmusra való áttérés különböző formáiról.

Alig néhány nappal a kongresszus befejezése után Zürichben összeült a Szocialista Internacionálé Főtanácsa és elutasító álláspontot foglalt el „A Szocialista Internacionáléhoz tartozó pártok és más politikai erők közötti kapcsolatokról” címet viselő dokumentumában. Kifejtette: „nem hajlandó egységfrontban részt venni, és elutasítja a politikai együttműködés minden egyéb formáját” a kommunista pártokkal.

hivatalosan is ellenezte a kapcsolatok kiépítését a kommunista pártokkal. 1972-ben azonban már eljutottak addig, hogy a tagpártok egyéni belátásra bízták a kétoldalú kapcsolatok kialakítását más pártokkal, így a kommunistákkal is.

Mit hozott ezen a téren a Szocialista Internacionálé 1976-i genfi kongresszusa? Az európai kommunista és munkáspártok készségét a konkrét együttműködésre újra tapasztalhatták. Átnyújtották a kommunista és munkáspártok berlini tanácskozásának dokumentumait a Szocialista Internacionálé főtitkáranak. A hozzáfűzött nyilatkozat aláhúzta a kommunisták együttműködési készségét nemcsak általában a demokratikus erőkkel, hanem különösen a szocialista, a szociáldemokrata pártokkal.

Jelenleg az történik, hogy egy olyan fórumon, mint amilyen Genf volt, Kalevi Sorsa, a finn delegáció vezetője kifejtette: „A dialógus a szociáldemokraták és a kommunisták között az utóbbi években eredményesen fejlődött. A finn Szociáldemokrata Párt megbeszéléseket tartott különösen a békepolitika kérdéséről az SZKP-val és más kelet-európai országok vezető pártjaival... Ezek hasznosak voltak, és igazolták tíz évvel ezelőtti erőfeszítéseinket.”

Az elmúlt években az SZKP is, s hozzá hasonlóan sok más párt — köztük az MSZMP — eredményesen fejlesztette a pártközi kapcsolatokat a különböző szocialista és szociáldemokrata pártokkal. Ezt megkönnyítette — például Franciaország esetében —, hogy az adott országon belül együttműködés jött létre sok fontos kérdésben kommunisták és szocialisták között és közös program született. (Érdemes megjegyezni a folyamat egyik ellentmondásosságát: olyan szociáldemokrata pártok is keresik a kapcsolatot más országok kommunista pártjaival, amelyek — például az NSZK-ban vagy Nagy-Britanniában — elzárkóznak az együttműködéstől az ottani kommunista mozgalommal.) Ebben az ellentmondásos folyamatban a kommunista pártoknak nagy türelemre van szükségük és arra, hogy soha ne veszítsék el szem elől az általános célt.

Félrenzés nélkül

Ami a genfi kongresszust illeti, nem tekinthetünk el — a SALT—II. és az enyhülés érdekében elhangzott pozitív kijelentések értékelése mellett sem — a változatlanul fennálló világnézeti különbségektől, amelyek kifejeződések számos vezető személyiség felszólalásában, sőt attól sem, hogy egyesek határozott antikommunista nézeteknek is hangot adtak. Ezzel kapcsolatban érdemes felvetni a kérdést: mi használ jobban az együttműködésnek a szociáldemokrata mozgalommal, vajon valamilyen megalkuvás, „félrenzés”, amikor az ideológiai különbségekről van szó, vagy pedig a nyílt, őszinte véleménycsere? Nyilvánvalóan az utóbbi. Ezért a kapcsolatok építésének állandó és szűkebb körű vezérlője ma is, a jövőben is az antimarxista és a kommunistaellenes nézetek nyílt bírálata éppen annak érdekében, hogy világosan legyenek az álláspontok, egyértelmű legyen az egyetértés abban, amiben valóban lehetséges az együttműködés.

SZABÓ L. ISTVÁN

Örökös örökösök

A mormon végrendelet A cementkirály milliói

A kaliforniai Costa Mesa híres különcségboltja furcsa meglepetéssel szolgált a karácsonyi vásárra. Potom négy dollárért bárki olyan kitöltetlen végrendelet-formulát vehetett magának, amely alatt ott díszlett Howard Hughes eredetienek mondott aláírása. Mire hatóságilag letiltották az árusítást, jó néhány példány elkelt a biankó-testamentumokból. A Las Vegas-i bíróság, amely január 10-én kezdi meg Howard Hughes hagyaték ügyének tárgyalását, ily módon szembenézhet majd a tréfacsinálók levélaradatával, pedig elég baja van a „komoly” végrendeletekkel is. Eddig ugyanis harmincegy megkeresés érkezett mindazoktól, akik igényt tartanak a legalább kétmilliárd dolláros vagyonra.

Testörök és testamentum

Az „Amerika utolsó, nagy talányának” nevezett Howard Hughes, ötvenkét esztendő korában, 1958-ban tűnt el a világ szeme elől és tizennyolc éven keresztül mexikói, managuai, bahamai, Las Vegas-i luxushotelek legfelső emeletein töltötte napjait, magánrepülőgépén utazgatott, miközben géppisztolyos mormon testőrsége tartotta távol a kíváncsiskodókat. Április 5-én halt meg, az első jelentések szerint agyvérzésben, de a texasi Houstonban végrehajtott boncolás — a holttestet egy mexikói üdülőhelyről szállította oda a magánrepülőgép — a mérgezés lehetőségét sem zárta ki. A különös élet és a különös halál után természetesen felvetődött a kérdés: kit illesse a világ talán leggazdagabb emberének tartott pénze, amely a 77 százalékos örökösödési adó levonása után is tette-összegre rúgna.

Az első örökség-hagyásra halála után három héttel, április 27-én bukkantak rá testőrei a szekta Salt Lake Cityben levő főhadiszállásán, a pontos részletekről azóta sem történt közlés. Ez az irat, amelyet az amerikai lapok csak „mormon végrendelet” néven emlegetnek, úgy intézkedik, hogy a kétmilliárdos vagyon nagyobbik fele a szektára szálljon, míg a maradék különböző intézmények és személyek között kerüljön szétosztásra. Nagy meglepetésre ebben a futottak még rovatban az első tétel, nem kevesebb mint 315 millió dollár, egy utahi benzinkutast, Melvin Dummart illetne. A kíváncsi tudósítók azonnal megrohmozták az éppen tankolással foglalatalkodó, harmincegy esztendő férfit, aki elmondotta élete páratlan kalandját. Elbeszélése szerint, 1968 nyarán, fiatal házasként a nevadai sivatagon át hajtott feleségével, amikor egy útszélen

nyöszörgő, idős emberre lettek figyelmesek. Felvették a sebesült, vérző, eleinte összefüggéstelenül beszélő csavargót — pedig az effajta szamaritánus cselekedetek nem tartoznak a sivatagban autózó amerikaiak megszokott reflexei közé. Bevitték a legközelebbi városba, sőt néhány dollárt adtak neki búcsúzóul. Az illető Howard Hughesként mutatkozott be, de egyetlen szavát sem hitték. Hamar napirendre tértek az eset fellett, azóta sem jelentkezett az ismeretlen.

Mindeddig nem született hiteles magyarázat arra vonatkozólag, miként jutott Hughes vérezve-sebesülten a sivatagba. Annál több a kérdőjel a mormon végrendelet körül. Olyan bejelentés történt, hogy ezen a testamentumon megtalálták volna Dummar ujjlenyomatát, pedig a benzinkutas hivatalosan nem érinthette meg a végrendeletet. Roger Dutton, Dummar jogi képviselője azzal válaszolt: ha történetesen így lenne, akkor ügyfelének ujjnyomatát úgy „csempézték” a papírra. Az FBI-szakértők, akiket ugyancsak megkerestek, egyelőre tartózkodnak minden kommentártól.

Más végrendeletek — más örökösöket vonultatnak fel. Jelentkezett például egy Richard H. Hughes nevű fiatalember, aki magát — a milliárdos házasságon kívül született fiaként — az egyetlen gyermeknek mondja. Számításba jöhet két elvált feleség s az egyetlen hivatalos, közeli vérékon, Mrs. Anette Lumis, a nyolcvanöt éves tanti. Az örökösjelölteknek azonban mégsem ő a kor-elnöke, hanem a nyolcvanhét esztendő Noah Dietrich. A meggondolandó csupán az, hogy ez a jelentkező korábban tényleg a milliárdos legbelső tanácsadója volt, ám jó húsz éve összeveszték s halálos ellenségeké váltak. Amint elfeledte a múltat Clifford Irving is, aki megírt egy „eredeti” Hughes-életrajzot s ezzel talán a legtöbb bosszúságot okozta az elhunytak. Hölgyek — profik, félprofik és amatőrök — tartanak igényt, ha nem is az első, de egy-két éjszaka jogán néhány millióskára s végül, de nem utolsósorban az úgynevezett ontariói testamentum alapján az egész vagyon egy orvosi kutatóközpontra szállna. Minden előrejelzés mellett szól, hogy a bíróságnak nem lesz könnyű dolga és a lehetséges salamoni ítélet kimondása hosszú időt fog felemészteni.

Könyv a rejtett évekről

A témának még inkább időszérúséget ad, hogy rövidesen megjelenik James Phelan könyve: „Howard Hughes; A rejtett évek” címmel. Az immár hatvankét esztendő szerző ismert újságíró s életének utolsó két évtizedében a Hughes-sztorival foglalkozott. Könyvét mégis nehezen írhatta

CHRISTINA ONASSISZ

A szobor előtt szokott meditálni

volna meg hitelesen két koronatanú felhasználása nélkül. A milliárdos „belső köréből” Melvin Stewartnak és Gordon Margulisanak oldódott meg a nyelve és mindent elmondtak egykori főnökük életformájáról, viselkedéséről. Miért tették? Nem bosszúból, nem feltűnésvágyból, nem az igazság fanatikusként, egyszerűen készpénzért. Kikötötték maguknak a várható szerzői honorárium egyharmadát, így kölcsönösen előnyös üzletet kötöttek.

És ha egy üzlet menni kezd... A kiadói jelzések szerint további hét könyv íródik Hughesról. A Warner Bros. filmgyár meg akarja filmesíteni a milliárdos életét, Warren Beattyvel, Shirley McLainet testvérrel a főszerepben. A konkurrens Universal stúdió a „Melvin Dummar-story” elkészítését mérlegeli, az NBC, az ABC és a CBS televíziós társaságok a saját műfajukban szerkesztenek műsorokat, még a BBC is elhatározta egy kilencvenperces dokumentumműsor összeállítását. A bíróságon húzódó per jó, sőt a legjobb reklámot biztosítja a Hughes-művek áradatához — a könyvek, filmek és televíziós műsorok pedig a Las Vegas-i törvényszékre irányítják a figyelmet.

A pártvezér és mozgalma

A teljes Hughes-profilhoz tartozik az a mozzanat is, hogy a milliárdost szoros szálak fűzték az amerikai Központi Hírszerző Ügynökséghez s egyik alvezére, Robert Maheau szolgált összekötőként, miután sok Hughes-iroda a világ különböző részein egyúttal az ügynökség „kifizetőállomásaként” is szolgált. A CIA azonban nem jelentkezett még hiteles végrendelettel.

Örökségi per foglalkoztatja — nem kevés politikai melléklöngével — a párizsi bíróságot s a tárgyalások legalább két-három évig elhúzódhatnak. A tét: a cementmilliók sorsa. A vagyon ugyanis Leon Lamber, a „cementkirályként” emlegetett többszörös gyártulajdonos és építési vállalkozó halmozta fel, majd hagyta Huber-ra, súlyosan idegbeteg fiára.

Huber Lamber nemrégén halt meg, negyvenkét esztendő korában, anélkül, hogy megnősült és

családot alapított volna. A cementdinasztiának nincs folytatása s a megfogyva is legalább húszmillió frankot kitevő összeg — egy korábbi végrendelet szerint — oldalági örökösökre, unokatestvérekre szállt volna. Csakhogy a zavaros fejű, kiegyensúlyozatlan, könnyen befolyásolható Huber Lamber nem sokkal halála előtt belevetette magát a politikába, méghozzá annak szélsőjobboldali áramlataiba. A Le Pen vezette „Nemzeti Front”-nak lett egyik fő anyagi támogatója — ezért csapant meg alaposan apja vagyona is — és fő ideológusa. Különböző füzetkéket írt és szerkesztett a „nemzet megmentéséről” s igazán nem voltak pénzügyi akadályai a kiadásnak.

Miután Huber Lamber elhunyt, a szélsőséges mozgalom felmutatott egy újabb keletű testamentumot, amely formálisan ugyan nem változtatta meg a korábbi akaratot, de másként intézkedett: a milliárdot a pártvezérre hagyta. Ezt támadták meg a rokonok, akik az előző végrendeletet tekintik érvényesnek, s különböző családságokra, valamint az örökös törvényellenes befolyásolására, szabad akaratától történő megfosztására hivatkoznak. Mindenestre külön pikantériája az ügynek, hogy a sok-sok pénz nem a szélsőjobboldali mozgalomra, hanem személy szerint annak alapítójára és vezérére száll. S amikor megkérdezték Le Pent, ha megnyerné a pert, mit csinálna a temérdek pénzzel, az meglepő szűkszavúsággal válaszolt: „Majd eldöntöm — természetesen magánemberként...”

Tankhajóhercegnő

Bonyodalmak azonban akkor is előadódhatnak, ha történetesen maga az örökség elosztása viszonylag simán megy végbe. Jó példa rá Christina Onassisz-Andreadis esete, akit apja, a tankhajókirály után most „tankhajóhercegnőként” említi a világsajtó.

Némi meglepetést az 1975 márciusában elhalálozott görög milliós végrendelete is keltett, de rövid idő alatt minden rendeződött. A 960 millió dollárra becsült örökség 52 százalékát jótékony célokra fordították, az elhunyt akarata szerint a liechtensteini Vaduzban létrehozták az Alexander Onassisz nevét viselő alapítványt. (A 24 éves Alexander, a hajókirály egyetlen fia, akit korábban örökösül jelölt, 1973 januárjában — máig is homályban maradt körülmények között — repülőszerszén-csútlenséget áldozta lett New York szomszédságában.) Az alapítvány elsősorban arra szolgál, hogy oktatási, egészségügyi, művészeti és egyéb vonatkozásokban a hazájukban, illetve a különböző égtájak alatt élő görögöket segítse. Steliosz Papadimitriou, Onassisz jogász azzal támasztotta alá az elhatározást, hogy a hajókirályt sok bírálatban részesítették, mert nem törődött honfitársaival s testamentumával kívánta jóvátenni mulasztásait.

A vagyon másik fele lányának, a most huszonegyedik életévében levő Christinának jutott, míg az özvegy követeléseit különböző járadékokra korlátozták: Jackie Kennedy-Onassisznak ez a háttérbe szorítása keltett akkor némi csodálkozást.

Igaz az örökség átvételének pillanatában az Onassisz-birodalom napja már túljutott a delelőn. A csúcsponton többek között Onassisz tulajdonát képezte 56 jelentős hajó, az Olympic légitársaság, a monte-carlói Societé des Bains de Mer, az angliai Harlan & Wolff

Csaknem egy esztendővel a liberális-agrárpárti koalíció hatalomra kerülése után fájló mütetet jelentettek be Canberában: 17,5 százalékkal leértékelték a kontinensország valutáját, az ausztrál dollárt. A koalíció 1975 decemberében aratott választási győzelmekor (a Munkáspárt 1972 decemberétől volt hatalmon) az amerikai Business Week tudósítása szerint az üzletemberek pezsgővel koccintottak és lelkesen tapsoltak a Fraser-kormánynak. A túlfűtött hangulatú választási hadjárat idején Fraserék ugyanis szinte gazdasági csodákat ígértek, ráadásul kilátásba helyezték a nagytőke megingott pozícióinak megerősítését. Az ígéretek többsége azonban nem vált valóra, hiszen 1976-ban történt egy s más mind az ausztrál, mind pedig a világ-gazdaságban.

Elet a „pálmaházban”

A nyersanyagokban — arany, réz, nikkel, vasérc, szén, uránium, kőolaj — igen gazdag ötödik kontinens gazdasága furcsa fejlődésen ment keresztül. A gondok itt mintegy 5—10 évvel ezelőtt kezdtek éreztetni hatásukat. A mezőgazdaság egyenletes és dinamikus fejlődése mellett (amelynek termékei még mindig az ország legfontosabb bevételi forrásai) az ipar — különösen a feldolgozóipar — fokozatosan elvesztette világpiaci versenyképességét. A magas védővámok biztosította „pálmaházban” a feldolgozóipar gyakorlatilag a külföldi versenytársak kizárása mellett fejlődött, illetve stagnált. Ez a helyzet elkényelmesítette a hazai tőkét, amely inkább a külföldi befektetéseket részesítette előnyben. Az állóeszközök beruházási szintje évek óta változatlan, a munkatermelékenység növekedési üteme évről évre elmarad a többi fejlett tőkés országtól. Az úgynevezett Jackson-jelentés — amely az ausztrál gazdasági gondok okait volt hivatott feltérképezni — szerint végre valahára meg kell kezdeni a magas védővámok leépítését, s ez talán majd ébresztőt fúj a hazai tőkének, a külföldi konkurrenca ugyanis kíméletlen.

Egészen másként alakult a helyzet azonban a kitermelőiparban. Már a nyersanyagárak robbanásszerű emelkedése előtt néhány esztendővel megindult a hazai és a külföldi tőke rohamja a gazdag földterületek, bányák megszerzésére. (Az elmúlt évtized végétől kezdve a telek- és bányabusiness fénykorát éli Ausztráliában, jó néhányan mesés vagyonokra tettek szert, mások pedig a gyakori botrányok következtében szinte földönfutókká váltak.) 1971-ben 220 millió dollárt költöttek ásványi anyagok kitermelésére, s ez az összeg az 1973-as közel-keleti válságot követő árrobbanás után jócskán emelkedett.

Különösen az amerikai, a japán és az angol tőke hajtott végre erőteljes benyomulást a kitermelő ágazatba. (Érdemes megjegyezni, hogy a külföldi tőke más ágazatokban is szokatlanul magas részarányal képviselteti magát: az ausztrál gyáripari termelésben például az összes előállított termék egynegyedét 87 nagy külföldi vállalat adja.)

Az 1972 végén hatalomra került Whitlam vezette Munkáspárt egyik központi célkitűzése a külföldi tőke beáramlásának csökkentése, Ausztrália „ausztralizálása” volt. Egyúttal a munkáspárti kabinet szeretete volna feléleszteni Csipekerozsika-álmukból a hazai beruházókat, ezért olyan intézkedéseket hozott, melyek értelmében

FRASER MINISZTERELNÖK
Elkényelmesítette a hazai tőkét

a nyersanyag-kitermelésben minden új vállalkozásban legkevesebb 50 százalékosnak kell lennie a hazai részesedésnek. Bizonyos mértékig ez az intézkedés elriasztotta a külföldi tőkét.

Whitlamék programjának másik központi eleme az állam szerepének és beleszólásának a növelése, illetve széles körű szociális program megvalósítása volt. (A Munkáspárt a „svéd modellt”, az úgynevezett „jóléti államot” tekintette eszményképének. Számos, a dolgozók körében igen népszerű intézkedés született, így például bevezették az indexálást, azaz a bérek hozzáigazítását az éves inflációs rátához.) Mindezek következtében fokozatosan megromlott a viszony a kormány és a nagytőke között. Ráadásul az egész tőkés világon végigsöpörő mély gazdasági visszaesés Ausztráliát sem kerülte el, s a nemzetgazdaság a súlyos recesszió képét mutatta. Az infláció növekedése 1974-ben 17, egy évvel később csaknem 13 százalékos volt, az ország munkaképes lakosságának hat és fél százaléka volt állás nélkül, a gazdasági növekedés és az ipari termelés inkább visszaesett, mintsem növekedett. A fizetési mérleg hiánya 1974-ben mintegy 600, 1975-ben pedig csaknem 300 millió dollár volt. (Ezek az adatok még a leértékelés előtti ausztrál dollárban értendők, amely értéke 1,25 USA-dollárral volt egyenlő.) Egyre szaporodtak az országban a sztrájkok, s végül is a kormány a jelentős intézkedések ellenére nem tudta véghezvinni szociális programját. A Whitlam-kabinet óriási összegeket költött a „svéd modell” megvalósítására. Mivel azonban ezek a kiadások éppen a recesszió idején történtek, s a költségvetés bevételei nem követték a kiadásokat — hatalmas költségvetési hiány keletkezett. A Fraser vezette koalíció ekkor lendült támadásba, és kilátásba helyezte a gazdasági gondok megszüntetését, ha kell a szociális intézkedések megnyirbálása árán is.

Fraser ígéretei

Hosszú ideig fej fej mellett haladt a választási küzdelem, a konzervatív erők győzelmét végül is a munkáspárt állítólagos sikasztási botránya hozta meg. Az új vezetés porondra lépése a gazdasági irányvonal megváltozását is jelentette: ismét előtérbe került a külföldi — elsősorban amerikai, japán és brit — tőke felé való orientáció, a magánszektor szerepének erősítése különféle kedvezmények nyújtása révén, az állami beavatkozás csökkentése, valamint a „túl magas bérek” emelkedésének megállítás.

1976-ra Fraser 4—5 százalékos

Ausztrália

Leértékelés után

A keserves felébredés

Tokió fájo konkurrenciája

gazdasági növekedést ígért az infláció 10 százalékra történő le-szorítása mellett. A tőkebevitel feltételeit enyhítette, bár nem változtatott a Whitlamék által bevezetett minimálisan 50 százalékos hazai részesedési arányon. Kilátásba helyezte a munkanélküliség jelentős visszaszorítását, a költségvetési egyensúlyi helyzet megközelítését, valamint a kivitel fokozását és a behozatal némi visszaszorítását.

Egy évvel a kormányzásban be-következett őrsgváltás után már megvonható az ígéretek és teljesítések mérlege, amely jócskán a várakozások alatt maradt. Kétség-telen, hogy a tőkés világ-gazdaság-ban 1976-ban megindult, zökkenők-től korántsem mentes fellendülés csak dagasztotta a koalíciós kormány gazdasági hajójának vitor-láit. Az alapvető gondokon nem sikerült azonban enyhíteni, ezért is következett be a nagymértékű val-utaleértékelés.

Bár a külföldi tőke beáramlásá-nak üteme 1976-ban ismét növe-keedett, a munkanélküliség az el-bocsátások következtében továbbra is magas. Az infláció mintegy 14 százalékos, Ausztrália devizatar-talékai mindössze 3 havi import fedezésére elégségesek. (A tartalé-kok 2 milliárd dollárra apadtak le.) Továbbra is deficités a fizetési mérleg, s hiánnyal zárja az évet a korábban többletet mutató kül-kereskedelmi mérleg is. Valame-lyest csökkent a korábbiakhoz ké-pest a hazai tőke kiáramlása, de még mindig meghaladta a 330 mil-lió ausztrál dolláros értéket. A kormány igyekszik mindenféle ked-vezményekkel a külföldi befekte-tők kedvében járni, s várhatóan még tovább emelkednek az ide-gen tőkebefektetések, különösen a queenslandi szénbányákba, vala-mint a tengerparti gazdag olaj-lelőhelyekre.

Nem kis gondot okozott az évről évre növekedő import — elsősor-ban Japánból és az USA-ból —, amellyel az export hosszú ideig nem tudott lépést tartani. Az ex-panzív japán exportpolitika követ-keztében Ausztráliát elárasztották a hazainál olcsóbb és jó minőségű japán áruk. (Gyakorlatilag ugyan-ez ma a helyzet Nyugat-Európá-ban, ahol a japán áruözön már-már egyes iparágak hanyatlását idézi elő. A Közös Piac 1976-ban mintegy 4 milliárd dollár deficit-tel zárta az évet a „Felkelő Nap Országá” irányába, s egyre inkább szükségessé válik a japán export-áradat kollektív megfékezése.) Sok vállalat kénytelen volt csődöt je-lenteni — ami persze munkás-elbocsátással is járt — a japán konkurrenca következtében.

Az ausztrál dollár leértékelésé-ről már évek óta éles viták folyo- tak a gazdasági vezetésben, a döntés meghozatala azonban az év végére már elkerülhetlenné vált. Az új árfolyam: 1 ausztrál dollár egyenlő 1,01 USA-dollárral. Hivatalosan azzal indokolták a döntést, hogy a leértékelést a tőke-

kiáramlás még mindig viszonylag magas összege, valamint a deviza-tartalékok vészes apadása tette szükségessé. Persze az intézkedés fokozza majd Ausztrália export-képességét, ugyanakkor megdrágít-ja az importot. A leértékelés okoz-ta olcsóbbodás révén elsősorban a nyersanyagkivitel kerül előnyös helyzetbe a világpiacon, de a me-zőgazdaság értékesítési lehetőségei is ugrásszerűen megnövekednek. Várhatóan belátható időn belül sor kerül a külkereskedelmi mérleg számottevő javulására is.

Különösen a japán exportörök-nek fáj a fejük az ausztrál dollár devalválása miatt, hiszen a japán áruáradatnak az intézkedés bizo-nyos fokig gátat szab. Japán szem-pontjából a lehető legrosszabbkor történt a canberrai intézkedés, hi-szen a nyugat-európai nyomás kö-vetkeztében kénytelen előbb-utóbb korlátozni oda irányuló kivitelét, s ma már az ausztrál piac sem tudja megfelelően helyettesíteni a kontinensünk nyugati feléről „ki-eső” made in Japan áruk piacát.

Ütkeresés

Egy héttel a devalválás bejelen-tése után újabb meglepetés követ-kezett: két százalékkal felemelték — felértékelték — az ausztrál dol-lár árfolyamát. Végül is az ár-folyamcsökkenés 15,5 százalékos volt. A korábbi drasztikus intéz-kedés enyhítésére azért került sor, mert a megdrágult import fokozta az inflációs nyomást. Persze a hát-térben egy olyan szándék is me-ghúzódik ausztrál részről, hogy csökkentés a nagymérvű devalválás következtében Japánra nehe-zedő nyomást. Bizonyos fokig az enyhe felértékelést gesztusnak is lehet tekinteni a japán exportörök irányába, hiszen Canberra nem akarja kenyértörésre vinni az egyébként szoros kapcsolatokat To-kióval. A külföldi kedélyek lecsil-lapítására — és a devalválás ne-gatív hatásainak ellensúlyozására — Canberra csaknem ezer termé-ke vámcsoökkentést is bejelentett.

A várakozásokkal ellentétben a Fraser-adminisztráció nem tudta az ötödik kontinens gazdasági be-tegségeit meggyógyítani. Még a tü-neti kezelések sem jártak különö-sebb sikerrel. Kétségtelen, hogy az ausztrál nemzetgazdaság igen nagy tartalékokkal rendelkezik, a hazai és a világ-gazdasági feltételek azon-ban jelenleg még nem teszik lehe-tővé az igazi kibontakozást. Ausztr-ália egyelőre keresi fejlődésének új útjait, de a strukturális válto-zások végrehajtása minden bizo-nyal még több évet vesz majd igénybe.

GONDA GYÖRGY—
LÖRINCZE PÉTER

Europiac-rejtelmek

Kölcsönök vándorlása

Csődök, szabályok, kamatok

Egy angol biztosítótársaságot bankja 1953-ban rábeszélte, hogy New Yorkban tartott dollárkövetelést utaltassa át Londonba. A nemzetközi pénzügyek története nem ismerteti, miért volt erre szükség, és később mi történt a pénzzel. A tranzakció azonban feljegyeztetett. Ezzel indult ugyanis a „legenda” szerint az eurodollar-piac működése.

A későbbiekben, amikor az ilyen típusú műveletek megsokasodtak, fény derült az indítékokra is. Az eurodollar megjelenése elsősorban az angol font gyengülésével függött össze. 1957-ben, a sokadik fontkrízis után Macmillan kormánya olyan rendelkezéseket vezetett be, melyek korlátozták az angol bankok külföldiekkel folytatott sterlingműveleteit. A font fontossága ezzel a világkereskedelem finanszírozásában csökkent. London szerepe a pénzpiacon megmaradt. Mivel pedig Angliában a kormány nem korlátozta a dollár-műveleteket, természetes volt, hogy az angol bankok figyelme az amerikai valuta felé fordult. Így tehát nemzetközi tevékenységükben egyre gyakrabban használták a dollárt — hiszen a fontot illetően kezüket megkötötték a rendelkezések.

A tőkés pénzügyi rendszer egyik alapja volt az Egyesült Államok fizetési mérlegének deficitje: az Európába átáramló dollárok teremtették meg az alapot a világkereskedelem finanszírozásához. A központi bank szerepét játszó Federal Reserve azonban a maga részéről mindent megtehetett azért, hogy az amerikai bankok külföldiekkel végzett tranzakcióit korlátok közé szorítsa. Az úgynevezett „Q rendelkezés” például megszüntette azt a legmagasabb kamatlábat, melyet az USA-bankok tartós betétekre fizethettek. Tekintve, hogy hasonló szabály nem létezett Európában, az ott tartott dollárokat magasabb kamatláb lehetett érvényben. A „Q rendelkezés” nemcsak azt a kamatot határozta meg, amit a betétekre lehet fizetni, hanem maximalizálta a nyújtott kölcsönökért felszámítható százalékot is. Nem meglepő tehát, hogy a magasabb profitok Európa felé vonzották a nagy amerikai bankokat.

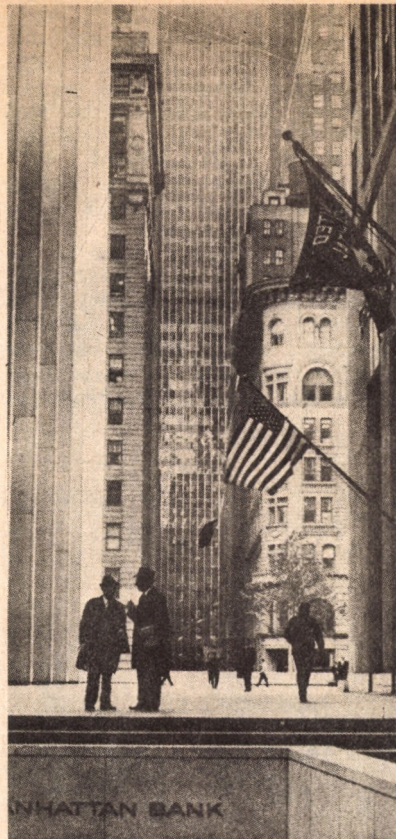
A pénz — máshol

A kölcsönfelvevőknek persze — ha a pénzt olcsóbban megkaphatták volna — továbbra is előnyösebb volt hitelért New Yorkba menni. Egészen 1963-ig. Akkor az amerikai kormány bevezette az úgynevezett kamatkiegyenlítő adót. Az új rendelkezés szerint a kölcsönfelvevőnek adó formájában meg kellett fizetnie az amerikai és a nyugat-európai kamatláb különbségét. Ezek után New York érthetően vesztett vonzásából.

A nagy amerikai bankok egyszerűen nem utalták haza dollárköveteléseiket, hanem Londonban, Frankfurtban vagy Luxembourgban tartották azokat. Az Egyesült Államok kormánya újabb törvényekkel válaszolt: 1968-ban tovább korlátozták az amerikai bankok hitelnyújtási lehetőségeit a külföldieknek. A hatás kiszámítható volt: az évtized végére már minden valamirevaló tengerentúli bank rendelkezett nyugat-európai irodával — ennek működése mentes volt az USA pénzügyminisztériuma és a Federal Reserve kellemtelen beavatkozásától.

A nemzetközi pénzügyi irodalom megkezdte az új jelenség tudományos feldolgozását, kialakultak a definíciók is.

Ezek szerint: eurodollar az a dollár, amely nincs az Egyesült Államokban. Euromárka az a már-

A WALL STREET

Nincs „másodlagos piac”

ka, mely nem az NSZK-ban van elhelyezve és így tovább. A nyugat-európai valutapiac mellett pedig megjelent az ázsiai dollárpia, Szingapúr központtal, Bejrútban a polgárháborúig működött a közelkeleti dollárpia, de hasonló kis pénzügyi központok alakultak ki Panamában, Bahreinben és Hongkongban is.

A nyugat-európai bankok, éppúgy, mint amerikai kollégáik, dollárköveteléseiket, és a náluk elhelyezett dollárbetéteket Európában tartották, és itt is akarták befektetni. A kliensnek természetesen nem kellett feltétlenül Európának lennie. Az europiacon hitel éppúgy vehet fel az angol kormány mint egy iráni állami vállalat vagy egy thaiföldi ültetvényes. A kölcsön azonban általában nem rövid lejáratra veszik fel, a visszafizetés leggyakrabban 3–8 év múlva esedékes. A kölcsönt nyújtó bank azonban — mint a világ minden bankja — a kölcsönt a nála elhelyezett betétekből folyósítja, amely az europiacon általában rövid lejáratú. A nyújtott hitelek és a banknál elhelyezett betétek lejáratá közötti „szakadék” általában nem szokott problémát okozni, 1974-ben azonban mégis bekövetkezett a piac eddig legjelentősebb krízise.

Feszültség és „védjegy”

Az olajárak emelkedése folytán néhány olajexportáló ország bevétele hirtelen megnövekedett, anélkül azonban, hogy a többletbevétel gazdaságuk fejlesztésére azonnal fel tudták volna használni. A „petrodollárok” nagy része tehát az europiacra került vissza igen rövid lejáratú betétek formájában. Ezzel párhuzamosan több bank nagyobb összeget vesztett a valutatözsdéken az árfolyamok meglehetősen kiszámíthatatlan mozgása következtében. A petrodollárok azonban éppúgy további befektetésre kerültek, közép- és hosszú lejáratú kölcsönöket nyújtottak belőlük, és a feszültség a betétek és a kölcsönök lejáratá között növekedett.

1974 júniusában látványosan

csődbe ment a kölni Herstatt bankház. Példáját több kisebb pénzügyintézet követte, New Yorkban a Franklin National Bank volt kénytelen lehúzni a redőnyt. Az események ráébresztették a fejlett tőkés országok kormányait, hogy a legnagyobb nyugati pénzpiacon gyakorlatilag semmilyen szabályozás nincs érvényben. 1974-ben az europiac forgalma 200 milliárd dollár körül volt, a pénzügyi tevékenység fölött viszont egyetlen állam törvényhozásának sem volt megfelelő hatalma. (Hisz voltaképpen ezért is fejlődött az europiac ilyen dinamikusán.)

A Herstatt-csőd után ez a „senki földje-helyzet” nem volt tovább fenntartható, a fejlett tőkés országok központi bankjai az esemény után néhány hónappal megállapodtak abban, hogyan kell a betétek tulajdonosait hasonló esetben megvédeni. Ezzel a bizalom vissza is tért.

Az europiac forrásait a kölcsönt felvevők két formában használják fel. Egy részük eurohitelt vesz fel, másik úgynevezett eurokölcsönt bocsátanak ki. Láttuk: az eurodollar olyan dollárkövetelés, mely nincs az Egyesült Államokban. Egy eurokölcsönt pedig olyan értékpapír, mely nem a kibocsájtó, és nem is a beruházó (aki vagy akik a kötvényt megveszik) nemzeti valutájában kerül a tőzsdére. (Például: egy francia vállalat dollárkötvényeket bocsájt ki és a kötvények nem kerülnek eladásra az Egyesült Államokban.)

A piacnak külön szabályai vannak, melyek nem azonosak a megszokottal. A tengerentúlon a kötvénykibocsájtás sikere azon múlik, milyen osztályzatot kap a szóban forgó cég vagy intézmény a hitelképességet vizsgáló nagy független intézetektől.

Az eurokölcsönt-piacon ennél kevésbé megfogható szabályok uralkodnak. A kötvénykibocsájtás sikerét a kibocsájtó neve dönti el. Ha a kötvényen ismert cég neve van, a kibocsájtás sikeres lehet. Persze akkor is ajánlatos egy jónevű és megfelelő kapcsolatokkal rendelkező kibocsájtó bankot keresni, amelynek a neve önmagában garancia és meggyőzi a kötvények későbbi tényleges felvásárlóit látatlanban az értékpapírok szilárdságáról. A kötvénykibocsájtás első lépése tehát a megfelelő kibocsájtó bank kiválasztása. A kliens és a bank ekkor határozza meg azt is, milyen valutában kívánatos a kötvényt kibocsájtani. Elvileg jó néhány lehetőség adott, meg kell azonban vizsgálni, milyen valutában számíthat a kliens a jövőben jelentősebb bevételekre. Ha ugyanis a bevételek dollárban jönnek, célszerű a kötvényt is dollárban kibocsájtani.

A feltételek meghatározása után a kibocsájtó bank szétosztja a kötvényeket az ügyletben részt vevő többi pénzügyintézetnek, amelyek mint „aláírók és eladók” továbbítják az értékpapírokat azoknak,

akik ebbe a kötvénybe akarják pénzüket befektetni.

Az értékpapírok általában nem maradnak az első tulajdonosnál, az úgynevezett „másodlagos piacon” csaknem azonnal megkezdődik adásvételük. A kötvény kibocsájtója természetesen kamatot fizet, mely két részből áll. Az alapkamat az úgynevezett LIBOR, ez annak a kamatnak a rövidítése, melyet a bankok Londonban az egymásnak kölcsönzött pénz után számítanak fel. Ehhez az alaphoz — ennyibe kerül ugyanis a pénz a kölcsönt folyósító, a kötvényt lejegyző banknak — adódik hozzá a prémium, mely függ a lejárat hosszától, az összegétől és a kötvényt kibocsájtó nevével és hitelképességétől. A kötvény kamata változatlan a kibocsájtás ideje alatt, hisz az értékpapír forgatható. Ha a lejárat előtt valamelyik banknak szüksége van pénzre — mivel az egyik rövid lejáratú betétet visszavonják — a kötvény könnyen pénzzé tehető. Ezekkel az előnyökkel azonban a bankok által nyújtott eurohitelek nem rendelkeznek, itt tehát másfajta szabályok vannak érvényben.

A bankhitelek ügye

A bankok által nyújtott hitelek nem forgathatók, itt nincs „másodlagos piac”. A nyújtott hiteleket felírják a mérleg aktívoldalára, és ott is maradnak a visszafizetésig. A bankok azonban a közép- és hosszú lejáratú hiteleket abból a pénzből nyújtják, melyet a náluk elhelyezett rövid lejáratú betétek biztosítanak. Ha a betéteket hirtelen vissza akarja vonni a tulajdonos, nincs más lehetőség elvileg, mint újabb betéteket jutni — kölcsönt felvenni — és azokból fizetni. A bankok által nyújtott hiteleknek tehát mindig figyelembe kell venniük a pénz tényleges, pillanatnyi árát. Az europiacon felvett hiteleknek tehát nincs fix kamatlába, csupán a prémium állandó.

Napjainkban az europiac bankjainak a legnagyobb gondot a fejlődő országok okozzák. A közelmúltban Argentína és Zaire nem fizette pontosan az általuk felvett hitelek törlesztését. A hitelt nyújtó bankoknak azonban nem volt más választásuk, mint új hiteleket nyújtani, ezek segítségével tehetek csak eleget az országok kötelezettségeiknek. Voltaképpen egy újabb Herstatt-eset senkinek sem volt érdeke. Ma már ugyanis az europiac a tőkés pénzügyi rendszer egyik oszlopa.

GONDA GYÖRGY
—LÖRINCZE PÉTER

A Smithsonian

Egy múzeum regénye

A kastély és szomszédai

„Washington a múzeumok tesz lakható várossá” — magyarázta e sorok írójának a főváros gyűjteményeinek egy tekintélyes öre.

Szinte több van belőlük, mint emlékműből s nemcsak a gyűjtemények gazdagsága vonz évi 15—20 millió látogatót, hanem a fejlett kiállítási technika, az újabb épületek irigylésre méltóan szép és célszerű architektúrája.

James Macie öröksége

Mindehhez (legalábbis kezdetben) főként szerencse kellett — mint általában mindenhez Amerikában. De mekkora: hisz ki gondolná rá, hogy egy nagyhatalom nemzeti múzeumát külföldi adakozó aranyából alapítsák? (Aki ugyan eredetileg rokonára hagyta a vagyont — de annak gyermeke nem lévén, százöt zsák aranyból létrehozhatták a Smithsonian Institutiont.)

Szabályos 18. századi romantika. Northumberland hercegének törvénytelen fiúgyermeke született egy jó családból származó özvegytől és a londoni anyakönyvbe bejegyzett fiú így nem örökölhette a főrendi címet, egyszerű polgárként került az oxfordi egyetemre is. James Macie később vette fel a Smithson nevet, de a jelek szerint egyik névvel sem volt boldog. A rendkívül tehetséges természettudóst mindhalálig nyomasztotta, hogy családja, köztük féltestvérei fényes címeket, rangokat írhattak nevük elé, míg ő „csak” korának egyik kimagasló vegyész és ásványtudósa volt.

„Már senki nem fog emlékezni a Northumberland hercegekre s a Percy lordokra (célzás féltestvére), amikor még mindenki emlegetni fogja James Smithson” — írta egy tudományos dolgozata alá 1802-ben.

A jeles kutatónak igaza lett, bár nem dolgozatai, hanem aranya és rendhagyó végrendelete őrzi felvett nevét. Smithson 1829-ben halt meg Genovában s úgy rendelkezett: tekintélyes vagyonát egyetlen unokaöccse kapja. Ha viszont az utód nélkül halna meg, az összeg az Amerikai Egyesült Államokra szálljon, alapítsanak belőle a tudományok ápolására és terjesztésére az ő nevét viselő intézetet.

Hat évvel később az unokaöcs gyermektelenül halt el, aligha sejtve, milyen történelmi szolgálatot tett az Egyesült Államoknak — ahol egyébként Smithson életében nem járt, ahová semmiféle kapcsolatot nem fűzte. (Életrajzírói szerint a társadalmi egyenlőségnek a rendi Angliához viszonyított fejlettsége indíthatta elhatározására: olyan országra hagyni a pénzt, ahol senkit nem érdekelt volna pontos

A „KASTÉLY” ÉPÜLETE WASHINGTONBAN

Northumberland hercegének házasságon kívül fiúgyermeke született

származása — ha van esze és pénze.)

A brit főrendi sarj lelki sebének sajátos gyógyítása fogas kérdés elé állította az Államokat. Lehet-e, szabad-e ilyen értékes ajándékot elfogadni idegentől? Amint várható volt, a gyakorlatiasság győzött és (igaz, a törvényhozás nyolc éven át tartó vitája után) végül is James Smithson 105 zsák aranyát áthajózták Amerikába. Az arany több mint félmillió dollárt ért, ami akkor óriási vagyonnak számított.

Washington francia városépítészete tágas, levegős települést tervezett, s a mértani pontosságú alaprajz e fő kívánalma mellett szerencsére mindmáig kitartanak. Így lehet a Fehér Ház mögötti se vége, se hossza réten vagy a kongresszusi palota lábánál labdázni, tömeggyűlést tartani — vagy éppen a fűvön fekvé napozni. Ugyanez a gondos tervezés a kongresszusi épület s a nevezetes „ceruza”, a Washington-emlékmű fehér oszlopa közötti területen emeli 120 éve sorra egymás után a Smithsonian Institution épületeit.

Bár méretben, ízlésben többszörösen felülmúlták már, a legelső, máig álló épület a legbájosabb, hisz olyan jellegzetesen amerikai. Az intézet alapítói normann kastélyt állítottak Washington kellős közepére, mindjárt 9 toronnyal — s mindegyik más ízlésben. A suttácska „Kastély”, ahogy mindmáig nevezik, mégis szinte üdítő színt folt az idomtalan irodaházak szomszédságában. Viktorianus szobái öt világréz tudósainak adnak otthont.

A Kastélyból nőtt ki a világszeretete ismert, irigyelt amerikai tudományos intézmények egész sora — mint például az első távirót alkalmazó meteorológiai szolgálat. A szomszédban, a második legöregebb épületben az USA fennállásának 200. évfordulója alkalmából — kiváló ötlettel — centenáriumi kiállítást rendeztek... Az 1876-os, philadelphiai jubileumi kiállítás jórészt máig őrzött anyagának egy részét mutatják be. A páratlan tárlat arról tanúskodik, hogy a

100 évvel ezelőtti Amerika kalmarászelleme még elevebb, gátlátalanabb volt, mint ma, a hazafias ünnepi tárlat az adok-veszek jegyében állt — míg a távoli tengeren túlt ugyancsak áruminták képviselték. („Monarchiánk” kiállításából látható remekbe készült ramos csizma az Alföldről, üveg-munka Csehországból.)

A tágas rétek túloldalán, a Smithsonian Történelmi és Műszaki Múzeumában arra vállalkoztak a muzeológusok, hogy az Államok népének kialakulását kövessék nyomon. Izgalmas, de szinte megoldhatatlan feladat, ám a szelleme-

a kiállításra, az 1975-ös közös úrkísérelt emlékére.

Az új múzeum több mint 40 millió dollárba került, ami némi fogalmat ad arról, miért tekintenek a világ muzeológusai érthető irigységgel amerikai kollégáikra. Azt azonban már kevesen tudják, hogy a Smithsonian, a bőkezű állami támogatás ellenére szívós és szüntelen pénzszerzési akciókban is fáradozó, hogy biztosítsa az intézet 11 múzeumának, seregnyi kutatóállomásának zavartalan működését, fejlesztését. („Mi nem politizálunk, nem szerzünk választásokat, ezért ránk nehezebben adnak ki pénzt...” — mondja fél tréfásan, fél szomorúan házigazdánk.)

Az évi költségvetés kerekén egyharmada nem a dotációból, hanem a magánalapítványok jövedelméből s a Smithsonian milliós tagságától származik.

A Wilson-központ

A Kastélyban már régen nincs kutatóintézet vagy kiállítás. Innen irányítják a Smithsonian négyezer alkalmazottja, közöttük 350 tudós munkáját. Amerikában szeretik a számokat, főleg ha nagyok: az USA nemzeti múzeumának gyűjteményeiben ma kerekén 70 millió tárgyat őriznek — s ezeknek egy százaléka látható.

A Kastélyban bútorok, könyvek formájában ott a múlt, s egy kapualjban James Smithson sírja: 1904-ben helyezték el itt hamvait. Ez, mint megtudtuk, különleges gesztusnak számít: más földi halandó nem nyugodhat az amerikai főváros központjában, a kongresszusi palota és a Fehér Ház közötti területen.

Egy emelettel a kis kiállítás felett, amely a csodabogár angol tudós múzeumalapító iratait tartalmazza, ismét nagyon is korszerű amerikai ötlettel hasznosították az Oxfordot és Cambridge-et idéző lakályos szobákat. Nemzetközi tudományos központot helyeztek itt el, amely az Államok professzorból lett elnöke, Woodrow Wilson nevével viseli.

A Wilson Center célja, hogy a társadalomtudományok amerikai és külföldi jeleseinek alkalmas adjon mind kutatásra, mind eszmecsere-re. Az eddig eltelt hat év munkájára bizonyosan ösztönzően hatott, hogy az új intézmény alapítása egybeesett a kelet–nyugati párbeszéd mind szélesebb kibontakozásával. Az intézet vendég kutatóinak listáján szovjet és lengyel kutatókat is találunk. A mérce magas: csak már elismert szaktekintélyek kapnak lehetőséget átlag egyéves kutatásra, legújabb publikációjuk előkészítésére. (Néhány példa az ideit „öszöndíjasokból”: Goodpaster amerikai tábornok, a NATO volt főparancsnoka hadászati munkáján dolgozott, Furszenko professzor, a leningrádi történettudományi intézet munkatársa az amerikai függetlenségi háborúról szóló művét írta. Magyar név kettő szerepel a listán: Lord Balogh, azaz Balogh Tamás, az ismert angol közgazdász a gazdasági döntéshozatal amerikai és angol módjait veti össze új tanulmányában, míg Sebes József, a washingtoni Georgetown egyetem tanára a jezsuiták 17. századi kínai szerepével foglalkozik. Itt van az egykori bolíviai államelnök és Haille Szelasszié volt külügyminisztere, román, jugoszláv, nepáli tudós — egyedülálló összetételű társaság, amely esténként hamisítatlan angol sherry mellett vitatja meg egy-egy tudóstárs tanulmányát vagy a világ sorát.

HELTAI ANDRÁS

Szerkezeti gondok

Tünetek és okok halmaza

A „nyitott kapu” politikája

Az Al-Gumhurija című kairói lap már tavaly májusban figyelmeztetett: az egyiptomi gazdaság olyan helyzetbe került, amelyben teljes összeomlás fenyegeti. Az elmúlt év folyamán a gazdagok — vagy ahogy Egyiptomban nevezik a burzsoáziát, a „kövér macskák” — még gazdagabbak lettek, a nyomor pedig tömegmértéket öltött. Kiürült az államkassa, Kairó adósságot adósságra halmoz. Ebben a helyzetben született meg az emlékeztető, átgondolatlan döntés az élelmiszerárak jelentős emeléséről és más érintkezésekről. A kormány ugyanis azt gondolta, hogy egy hagyományos tőkés megszorítási politikával valamelyest enyhíthet Egyiptom szinte kilátástalan gazdasági helyzetén. A számításba azonban hiba csúszott: a tömegek tűréshatárát rosszul mérték fel, s Egyiptom-szerte véres események játszódtak le január derekán. A megmozdulás hatására a Szadat-kormány kénytelen volt visszavonni az áremeléseket, s egyúttal bizonyos kedvezményekkel próbálta lecsillapítani a közhangulatot. Mindez azonban nem juttathatja levegőhöz a teljesen kiulladt egyiptomi gazdaságot.

Orientációs változás

A Nemzetközi Valuta Alap már 1974 őszén felhívta az egyiptomi kormányt a gazdasági helyzet rosszabbodására. A közelkeleti háborúk mintegy 40 milliárd dollárjába kerültek Kairónak, s a költségvetés több mint egyharmadát évről évre felemésztették a katonai kiadások. A világ harminc legszegényebb országa közé tartozó Egyiptom 1974-től fokozatosan távolodni kezdett a szocialista országoktól, s gazdaságpolitikája nyíltan „Nyugat-orientálttá” vált. 1975-ben Szadat elnök meghirdette a „nyitott kapuk” politikáját. Az eredeti elképzelés szerint Egyiptom gazdasági életét a fejlett tőkés országokból érkező segélyek és beruházások segítségével kellett volna szanálni. (Számos intézkedés próbálta vonzóvá tenni az országot a külföldi tőke számára. Többek között a „becsalogatást” voltak hivatottak szolgálni a különféle adókedvezmények is.) Az egyiptomi vezetés arra számított, hogy az idegen tőkék beáramlása meghozza majd a rég várt konjunktúrát az országnak, és sikerül fellendítenie a szerkezetileg hagyományosan gyenge gazdaságot. Az elmúlt két év tapasztalatai azonban egészen mást bizonyítottak.

Kétségtelen: Szadat elnök nyugat-európai, valamint az olajtermelő arab országokban tett utazásai eredményeztek némi hitel- és

terv 1980-ra a nemzeti jövedelem 40—50 százalékos emelkedését irányozta elő. Az ipari termelésnek 80, míg a mezőgazdaságnak 20 százalékkal kellene növekednie a terv értelmében.)

Szadat elnök szerint Egyiptomnak azonnali 4 milliárd dollárra lenne szüksége a csódtömeg egy részének felszámolására, de ilyen összegű hitelre egyelőre sem az olajtermelő arab országok, sem a vezető tőkés hatalmak részéről nem lehet számítani.

Ebben a helyzetben, ilyen háttér előtt jelentették be tehát az élelmiszerek nagyarányú áremelését. Mint említettük, az egyiptomi

EGY FELSŐ-EGYIPTOMI FALUBAN
Mégművelhető területét korlátozza a Nílus

kölcsönbeáramlást, de a nagyon várt dollármilliárdok csak nem jöttek. Az olajtermelő arab országok egymilliárd dollár segélyt ajánlottak fel, s azért nem többet, mert közülük számosan nem értenek egyet az egyiptomi gazdaságpolitikával. (A legfőbb támogató Szaúd-Arábia volt az elmúlt évben 300 millió dolláros segéllyel.) A nyugat-európai és az amerikai tőke viszont igencsak tartózkodó maradt. A távolmaradásnak több oka van. Először: a beruházni szándékozó külföldiek inkább más országokban investálnak, ugyanis nem bíznak az egyiptomi gazdaság stabilitásában. Másodszor: a szövevényesen kusza egyiptomi bürokrácia nem kedvez a tőke gyors és hatásos mozgásának. Harmadszor: Kairó technikai felszereltsége — telefon, telex, stb. — mélyen a nemzetközi színvonal alatt áll, ami ugyancsak a mozgási lehetőséget korlátozza.

A „nyitott kapuk” politikája tehát eredménytelen maradt. Az egyiptomi gazdaság 1976-ban tovább csúszott lefelé a lejtőn. Az infláció 25 százalék körül alakult, a fizetési mérleg deficitje csaknem 4 milliárd dollár volt, az ország külföldi tartozásai 12—14 milliárd dollárra emelkedtek.

Lehetséges tőkeforrások

Közben a vékony burzsoaréteg tovább gazdagodott, mindennaposá váltak a korrupciós botrányok, virágzik a fekete piac. Ugrásszerűen megnövekedett a luxuscikkek behozatala, fokozatosan csökkent az egyiptomi font értéke, s a hazai, valamint a külföldi tőke tevékenysége egyre élősködőbb lett. Ugyanakkor a nemzeti ipari tőke semmifajta védelemben nem részesült a külföldi tőkével szemben.

Az elvben jelentős célokat kitűző öt éves gazdaságfejlesztési terv ma már csak papíron létezik. (A

nagyvárosokban történtek hatására a kormány sietve visszavonta az intézkedést. Nyugati megfigyelők véleménye szerint azonban végleges visszavonásról nem, csak az áremelések elhalasztásáról lehet szó. Az áremelés gazdasági értelmé ugyanis az volt, hogy 430 millió dollár többletbevételt jelentett volna a kincstárnak, s ezt az összeget a jelenlegi helyzetben a kormány nem nélkülözheti. Annál kevésbé, mert a visszamenő hatálylyal bejelentett nyugdíj- és bér-emelés további megterhelést jelent a költségvetésnek. (Felemlik a fizetések adómentességének felső határát, s a nagy jövedelmek erősebb megadóztatását is tervezik.) Nem történik természetesen változás a „nyitott kapuk” politikájában. A kairói tüntetők tiltakoztak ugyan a Nyugat-barát gazdaságpolitika, a külföldieknek nyújtott kiváltságok miatt, a gazdaság krónikus tőkehiányának enyhítésére azonban nincs alternatív forrás. Ezért a kairói vezetés most még nagyobb „sebességre kapcsol”; még inkább szeretné igénybe venni az ország szanálásához a külföldi tőkét. Újabb kedvezmények nyújtásával próbálja megindítani a nagyszabású beáramlást. Tervezik, hogy a tőkés befektetők 5—8 évig adómentességet kapnak, sőt a profit egy részét igen kedvező feltételek mellett vihetik majd ki az országból.

A kormány — mint az elmúlt években annyiszor — az ország megsegítése érdekében a vezető tőkés hatalmakhoz, valamint a nemzetközi pénzügyi szervezetekhez fordult segítségért. A nyugati segély lehetőségeit a Világbank és a Nemzetközi Valuta Alap szakemberei Kairóban tanulmányozzák, s nem kétséges, hogy néhány százmillió dolláros injekciót majd adnak ezek a szervezetek — de igen szigorú feltételek mellett. Egyiptom számíthat néhány olajtermelő arab ország segítségére is, de a legfontosabb tőkeforrásnak

természetesen az USA tűnik: a Carter-adminisztráció 500 millió dollár gyorssegélyt ajánlott fel. Bár az összeg jelentős, az egyiptomi vezetés háromszor ekkora tételre számított, mert látható javulást a kairói gazdasági szakemberek véleménye szerint csak azonnali másfél milliárdos segítség eredményezne.

A segélyek és kölcsönök csak tüneti kezelést jelenthetnek a beteg egyiptomi gazdaság számára. A hosszú távú kilátások azonban igen bizonytalanok, az ország gazdaságának talpra állásához gyökeres változásokra lenne szükség.

A jövőről egyelőre az egyiptomi vezetésnek a „kapuk további kitárásán” kívül nincs más határozott elképzelése. (Nem hagyható persze figyelmen kívül az sem, hogy a tárt ajtó önmagában még nem jelenti azt, hogy be is mennek rajta.) Némi „fogódzkodót”, illetve halvány reménysugarat jelent az olaj.

Korlátozott remények

A Vörös-tengerben, valamint a Szuezi-öbölben jelentős olajkészletekre bukkantak néhány esztendővel ezelőtt a külföldi olajtársaságok. A kitermelés már megindult, s a tervek szerint az évtized végére már napi háromszázezer tonna „fekete aranyat” hoznak majd a felszínre. 1976-ban Egyiptom már exportálta kőolaját, az olajkivitel értéke 335 millió dollárral haladta meg az olajbehozzal számláját. Az olajexportból származó bevétel idén az előzetes tervek szerint mintegy 500 millió dollár lesz. 1980-ban pedig 1,4 milliárd dollárra emelkedik majd az olajkereskedelem aktívája. Az olajremények ugyanakkor nem jelentik a megoldás kulcsát: az egyiptomi gazdaság adósságai túlságosan nagyok ahhoz, hogy az olajbevételek csodákat művelhessenek.

A nemrégiben elkészült Suez—Alexandria kőolaj-távvezeték (másnéven SUMED Pipeline) éves bevétele az előrejelzések szerint 60—70 millió dollárra tehető, a nemzetgazdaság szempontjából azonban ez az összeg nem jelentős. Annál inkább számíthat a kincstár a Szuezi-csatornából eredő bevételek fokozatos növekedésével. A vízi út újramegnyitását követő hónapok lanya üzletmenetét kezdik felváltani a nagyobb bevételek.

Az elmaradott gazdasággal rendelkező Egyiptom égető gondjain nem segít lényegesen sem a Szuezi-csatorna, sem pedig az olajláz. Valójában olyan infrastrukturális problémák megoldását kellene napirendre tűzni, amelyek évtizedek óta ránehezednek az ország gazdasági életére, s amelyeket nagyszabású erőfeszítései ellenére a Nasser-korszak sem tudott megoldani. E strukturális problémák bázisa természetszerűen az, hogy az ország megművelhető területének nagyságát szigorúan korlátozza a Nílus árterületének kiterjedése. A demográfiai robbanás közben teljes erővel tart; a lakosság száma évenként körülbelül egymillióval növekszik. Ez a két tényező együttesen olyan terhet ró az országra, amelyen csak mély társadalmi átalakulással lehetne könnyíteni. Egy ilyen átalakulás stratégiai, társadalmi és tudati feltételei azonban a reakciós monarchia több mint negyedszázaddal ezelőtti megbuktatása óta sem bontakoztak ki.

GONDA GYÖRGY
—LÖRINCZE PÉTER

Úgy indult, hogy ez lesz „az évszázad üzlete”. Ma megvan minden esély arra, hogy az évtized konfliktusává váljék.

1975 közepén az NSZK szerződést kötött Brazíliával, hogy 1990-ig összesen nyolc, egyenként 1300 megawattos atomerőművet szállít. Az üzlet mintegy hetven nyugatnémet cégnek összesen 12 milliárd márkát jelent. Az alapépítkezések — 4,3 milliárdos nyugatnémet hitellel — már meg is kezdődtek Angora Dos Reisben. Bonnban és Brasíliában sok üzletember és politikus dörzsölgette a kezét. Közben kevesen gondoltak egy 1953-as esetre: akkor a dél-amerikai állam 80 millió dollár értékben rendelt ultracentrifugát és dúsítóberendezést nyugatnémet vállalatoktól. Az üzletet az Egyesült Államok — megszálló hatalom az NSZK-ban — letiltotta. Huszonnégy évvel később — más körülmények között — Washington ismét pirosra állította a lámpát.

A szerződés háttere

A kapitalista úton járó, katonai kormány alatt élő Brazília az utóbbi években olyan ütemben fejlődött, hogy a térség országainak erősen ingadozó helyzetéhez képest valóságos „gazdasági csodának” tűnt. A csoda alapjai azonban nagyon ingatagok. Az országóriás folyékony üzemanyagának 80 százalékát, szénszükségletének kétharmadát importálni kénytelen, csak az olajra évről évre devizakészletének 40 százalékát adja ki. Sao Paulo ipari körzetét jelenleg ezer kilométerről, a Parana folyón épült vízi erőműből látják el árammal. A vízi energia azonban számítások szerint csak a következő évtized végéig képes, úgy-ahogy, fedezni az ipari szükségleteket.

Brazília számára tehát létfontosságú az atomreaktorok vásárlása. Méghozzá nem akármilyen feltételekkel. Geisel államfőt csak a „teljes kör” érdekli, vagyis a reaktorok mellett az urándúsítókat, és a már feldolgozott hasadóanyagot újradúsító berendezéseket is meg akarja kapni. Az ok egyszerű: Brazília az ezredfordulóhoz közeledve, amennyire lehet, függetleníteni akarja energiagazdaságát a külföldtől, elsősorban az Egyesült Államoktól. És ezen a ponton a brazil államérdek Washington alapvető érdekeibe ütközik.

Amikor a brazil—nyugatnémet atomexport-szerződést megkötötték (összesen nyolc reaktor, dúsító- és újradúsító berendezések együttes szállításáról) az Egyesült Államok élén még Gerald Ford állt. A Ford-kormányzat akkor hivatalosan nem emelt vétőt, pedig megtehetette volna.

Az üzletnek van egy súlyos szépséghibája. A reaktorban egyszer már elégetett uránt az újbóli felhasználáshoz dúsítani kell. Eközben olyan izotóp keletkezik, amelyből atombomba előállításához szükséges plutónium nyerhető. Ha pedig Brazília újradúsítót kap, akkor elvben plutóniumhoz is juthat. És a brazil kormány mindmáig nem írta alá az atomfegyverek elterjedésének megakadályozásáról szóló atomsorompó-szerződést.

A nagy amerikai lapok már annak idején figyelmeztettek erre. Bonnban akkor szinte kézlegyintéssel intézték el a dolgot. Érthető — mondották hivatalos nyugatnémet körökben —, az amerikai atomipart felbőszítette egy zaftos üzlet elvesztése. Szerintük a brazil piacra számító General Electric-Westinghouse verte a sajtódobot. (Genscher külügyminiszter: „A Westinghouse az amerikai kong-

resszus egyik albizottsága.”) Az amerikai törvények tiltják „kényes nukleáris anyagok” külföldre szállítását. Így a Westinghouse már ezen a ponton kiesett a versenyből.

Tény, hogy az NSZK „brazil átörése” egyben az amerikaiak első atomkudarcát jelentette. Ráadásul a vereséget szinte hazai pályán, a „hátsó udvarnak” tekintett Dél-Amerikában szenvedték el.

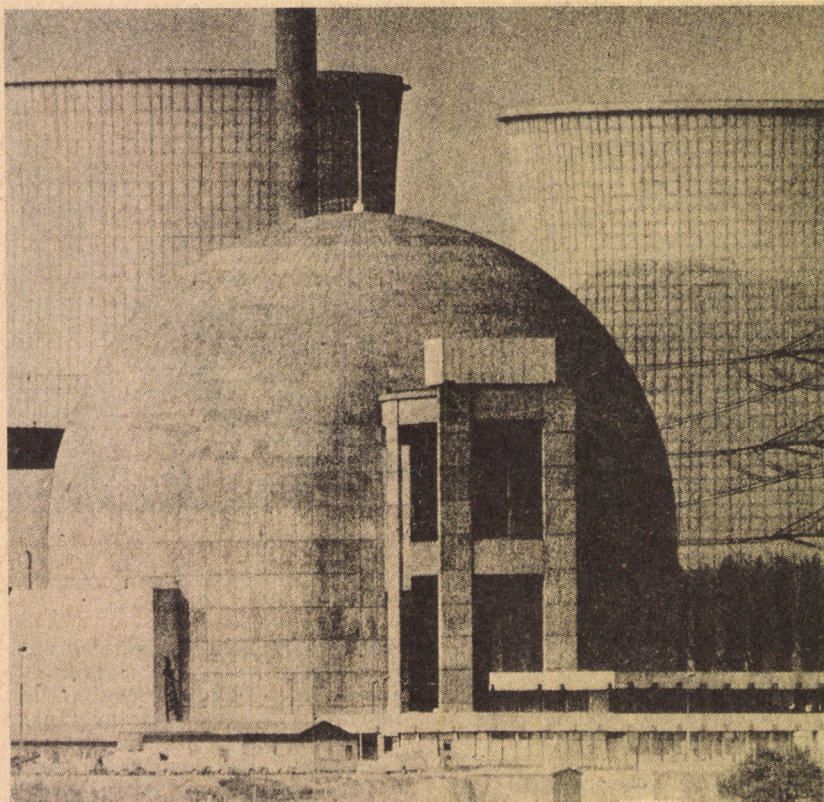
Jimmy Carter még sok-sok kilométernyi távolságban volt a Fehér Háztól, amikor már kampányának egyik kulcskérdésévé tette a nukleáris exportok ügyét. Még elnökjelöltként nyitott tüzet az NSZK-ra — és a Pakisztánnal hasonló üzle-

NSZK

Atomármány

A brazil üzlet buktatói

Konfliktus Washingtonnal

NYUGATNÉMET EXPORT-ATOMERŐMŰ

Felbőszítette egy zaftos üzlet elvesztése

tet kötő Franciaországra. Követelte, hogy mondjanak le a hasadó anyagok exportjáról. A Fehér Házba bevonuló Carter nem feledkezett meg erről a kampánykérdésről. Amikor személyes megbízottja, Mondale alelnök Bonnba érkezett, házigazdájának, Helmut Schmidt kancellárnak némi meglepetéssel kellett tapasztalnia, milyen éles formában vetik fel az új washingtoni vezetők a kérdést, milyen állhatatosan követelik, hogy az NSZK csak „hiányos kört” szállítson, vagyis csupán reaktorokat — újradúsítókat nélkül.

A brazil példa

Az amerikai követelés teljesítése szinte áthághatatlan akadályokba ütközik. Brazíliában „nemzeti becsületbe vágó ügynek” tekintik a szerződést. (November óta Geisel tábornok-elnök személyesen magának tart fenn minden döntési jogot az atomerőművek kérdésében.) Az ország energiaproblémáin kívül — nem hivatalosan — újra meg újra felvetik: mi lesz, ha a szomszédos és rivális Argentína (kanadai szállítások jóvoltából) hamarosan maga is az atombomba közelébe jut? A válasz ország-szerzte egybehangzó: ez esetben Brazíliának is feltétlenül rendelkeznie kell nukleáris fegyverrel. Geisel számíthat arra, hogy ebben a kérdésben a kormány és a hadsereg szinte teljesen egységesen mögötte áll. Álláspontja ennek

megfelelő: szó sem lehet módosításról, főként pedig arról nem, hogy a Bonnban és Brasíliában kidolgozott megállapodást egy harmadik fővárosban — Washingtonban — írják újjá.

A brazil példa igen gyorsan követőkre talált a földrészen. A múlt héten Kolumbia jelentette be igényét arra, hogy külföldi — de nem feltétlenül amerikai — segítséggel fejlessze atomenergia-iparát. Ugyanaznap Argentína is hallatott magáról: a központi televízió egyik politikai műsorában elhangzott javaslat szerint az argentin kormány szívesen bekapcsolódnék a brazil—nyugatnémet szerződésbe, vagy hasonló megállapodást kötne külön az NSZK-val.

Belpolitikai kavargás

A másik akadály maga Nyugat-Németország. Az ügy furcsán mekeverte az NSZK belpolitikai képét. A szigorúan Amerika-barát Genscher külügyminiszter most egy betűt sem kíván változtatni az exportszerződésen. Veszélyeztetve látja ugyanis azt a nyugatnémet külpolitikát, amely a harmadik világban — így Dél-Amerikában — alternatívát kínál Washingtonnal szemben. Számára a gazdasági tét is nagy: „az évszázad üzlete” abban a pillanatban megsemmisül, mihelyt az újradúsító berendezések kimaradnak belőle. Harmadik érve a sokat ígérő, de egyelőre bizonytalan jövő: Brazília a tervek sze-

rint jelentős uránmennyiséget fog bányászni a jövőben. Ebből a hazai erőműveket sorozatban építő NSZK jócskán részesülhet, némi-képp függetlenítvé magát eddigi fő szállítójától — megintcsak az Egyesült Államoktól.

Genscher partnere, a szociáldemokrata párt viszont másként gondolkodik. Bonn nem engedheti meg magának, hogy komoly konfliktusba keveredjék legfőbb nyugati szövetségeseivel. Az amerikaiak végső esetben térdre kényszeríthetik az engedetlen európai partnert. Csökkenthetik például az NSZK-ban állomásozó amerikai csapatok létszámát. Vagy folytatják, amit már el is kezdtek: az uránszállítmányok szüneteltetését. Egy idő óta a hasadó anyag nem indul el a tengerentúlról a nyugatnémet atomreaktorok felé. Washington cáfolja, hogy bojkottról lenne szó. De amíg a brazil urán a föld alatt van, az energiaigényes nyugatnémet gazdaság egyszerűen nem lehet meg USA-urán nélkül.

Bonn tehát alig megoldható dilemma előtt áll: vagy felbontja a szerződést és „elveszíti arcát” egy fontos dél-amerikai partner előtt, vagy belebonyolódik az „évtized konfliktusába” a Carter-kormányzattal. Kompromisszum? Az amerikaiak állítólag megelégednének azzal, ha az újradúsítókat nem puccveszélyes területen, hanem egy „biztosabb országban” — az Egyesült Államokban, Kanadában, vagy akár a Német Szövetségi Köztársaságban — állítanák fel. Peter Hermes nyugatnémet külügyi államtitkár a héten Washingtonba tárgyalt, az álláspontok azonban sajtóértesülések szerint nem közeledtek egymáshoz. Pillanatilag egy felemás megoldás látszik még a legelfogadhatóbbnak. Az újradúsító felhasználásának ellenőrzésébe vonják bele az amerikai szakértőket is, ezzel erősítve az atomexport szigorú biztosítékainak „nemzetközi” jellegét.

26 kiló plutónium

A fájó fejek számára Bonnban aligha orvosság, hogy az atomsorompó-szerződésre hivatkozó Washington keze sem egészen tiszta. Egy kimutatás szerint az Egyesült Államok 1976. március 31-ig összesen 13 904 kilogramm uránt adott el harminc országnak — köztük Brazíliának! Egy atombomba előállításához — az adott állam technikai fejlettségétől függően 15—25 kilogramm plutóniumra van szükség. Brazília az északi „nagybácsitól” már annyi hasadó anyagot kapott, amelyből 26 kiló plutónium nyerhető.

SÁNDOR ISTVÁN